

BP. WINCENTY URBAN

SZKICE Z DZIEJÓW DIECEZJI WROCŁAWSKIEJ

(cd.)

BISKUP JAN ROTH (1482—1506)

1.a. Diecezja wrocławska i tym razem nie otrzymała ordynariusza spośród miejscowego duchowieństwa, lecz z obcego środowiska; a nowy sternik wrocławskiego Kościoła przechodził w przybliżeniu podobne koleje, jak jego poprzednik.

Bp Jan Roth urodził się w Szwabii w miejscowości Wemding¹, koło Nördlingen. Daty jego urodzin nie znamy, urodził się najprawdopodobniej około roku 1430. W roku 1460 znajdował się już na studiach prawa kościelnego w Padwie². Przy nadaniu mu licencjatu z prawa kościelnego mowę wygłosił Jan Jakub Canis³. Następnie widzimy go w Rzymie, gdzie był uczniem Wawrzyńca Valli. W czasie pobytu w Rzymie zaprzyjaźnił się z Eneaszem Silvio Piccolominim, Filelfem, Guarinim, Poggim i innymi. W ośrodkach tych Jan Roth zdobył wysokie wykształcenie⁴, uwieńczył je stopniem dok-

---

¹ Cureus, 203: „Joannes Rotus Vendigensis Suenus, vir doctrinae et dexteritatis magnae, cui graves deinde fuerunt lites cum suo sacerdotio”. AAW. I A 1 g. W roku 1905 istniał dom, w którym bp Roth urodził się: „in Wemding heim Spital”, jak wskazuje zachowana fotografia domu.

² Heyne, III, 722.

³ Bauch, s. 21: „Licentia in iure canonico”.

⁴ Cureus, s. 387: „omnes suos antecessores superavit eruditione”. Znany był on „viris doctis suae aetatis” (Philelpho, Guarino, Pogio). Według Jana Długosza był bp Jan Roth „vir cum singulari doctrina”, (Sommersberg, II, 171).

tora prawa kościelnego. Wnet został sekretarzem króla Władysława w Czechach i na Węgrzech, następnie protonotariuszem, radcą, kanclerzem na dworze cesarza Fryderyka III, który darzył go wydatnym poparciem i zaufaniem. Jako protonotariusz towarzyszył cesarzowi w podróży do Rzymu. Dokumentem wydanym w Wiener Neustadt 22 grudnia 1464 r., Fryderyk III wyniósł go do stanu szlacheckiego i nadał ojcu jego, Zygrydowi oraz jemu samemu rycerski herb⁵; a w następnym roku (24 lutego 1465 r.) tenże Fryderyk III nadał Janowi Rothowi i jego siostrzeńcowi, Pawłowi Peher, godność hrabiowską i szlachectwo, dokonując pewnej poprawki w herbie⁶. Z ramienia cesarza Fryderyka III pełnił poselstwa, zwłaszcza do Wenecji, które uwieńczył szczęśliwymi wynikami⁷. Do głównych jego poselstw w służbie cesarza Fryderyka III należało między innymi w roku 1469 poselstwo do króla Macieja Węgierskiego, wybranego przez partię katolicką w Czechach czyli Ligę na króla czeskiego przeciw Jerzemu z Po-diebradu.

Bp Roth był przy elekcji Macieja w Ołomuńcu i towarzyszył mu potem w drodze do Wrocławia, dokąd król przybył celem zholdowania Śląska, i w tym czasie zdołał on zyskać łaski królewskie. W roku 1479 rozgorzała walka między królem Maciejem a cesarzem Fryderykiem III, wtedy bp Roth odpadł od cesarza i oddał w 1480 r. Węgrom zamek Twingberg. Wskutek tego kroku musiał uciekać i tulać się. Król Maciej miał jednak o nim staranie.

Bp Jan Roth cieszył się, jak już nadmieniono, również szczególniejszym wzięciem i łaskami króla Macieja Korwina. Te względy wyniosły go na stanowisko biskupa Lawantu. W roku 1468 towarzyszył bpowi Rudolfowi z Rudesheim w podróży do Rzymu i tutaj papież Paweł II mianował go biskupem Lawantu, chociaż prawo nominacji od roku 1466

⁵ AAW. S. 20. Bauch, s. 29.

⁶ AAW. S. 20. Bauch, s. 29.

⁷ Heyne, III, 722.

⁸ Heyne, III, 722.

przyznane było arcybiskupowi Salzburga. Mając to stanowisko został dziekanem we Wrocławiu⁸, a król Maciej polecił go i wysunął jako kandydata na koadiutora bpa Rudolfa z Rüdesheim we Wrocławiu.

Po śmierci bpa Rudolfa został Jan Roth rzeczywiście biskupem we Wrocławiu. Wybór jego na wrocławskiego biskupa miał miejsce w dniu 16 lutego 1482 r. Odbył się on pod silnym wpływem króla Macieja⁹, który skierował groźny list do kapituły i do miasta Wrocławia, aby wzięto pod uwagę jako kandydata jedynie bpa Rotha. Elekcja Rotha odbyła się drogą postulacji¹⁰. W dniu elekcji uczestniczyło w niej 25 kanoników kapituły katedralnej¹¹, mianowicie archidiacon Zygmunt Atcze, administrator biskupstwa i kantor kapituły Mikołaj Sculteti, kanclerz Andrzej Weyner, podkanclerz Jan Heilsberg, kustosz Andrzej Lumpe, oraz kanonicy: Mikołaj Tauchan, Jan Schober, Mikołaj Merboth, Fabian Hancko, Jan Swanfeld, Jan Freyberg, Jan Girdan, Kasper Junge, Jerzy Nowag, Jan Knobelsdorf, Jan Hofeman, Jan Rüdesheim, Marcin Lindener, Melchior Loss, Jan de Monty, Michał Blarog, Kasper Elyan, Henryk Fulstein, Wawrzyniec Mokewicz, Bernardyn Eysenreich.

Elekcja Jana Rotha na biskupa wrocławskiego odbyła się jednogłośnie.

Członkowie kapituły wpisywali swe głosy na niego i dokonali jego postulacji jako kandydata „dobrego i pożytecznego” dla Kościoła w diecezji wrocławskiej¹².

Po dokonanej elekcji kapituła katedralna skierowała do

⁸ Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 89.

¹⁰ AAW., Berghius, „Decretum postulationis Johannis Episcopi ab Ecclesia Laventina ad Vratislaviem. 1482”. S. 37.

¹¹ Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 90.

¹² AAW. S. 37: „Ego Sigismundus Atcze, decretorum licentiatu, Archidiaconus et canonicus ecclesie Wratislaviensis, credo Reverendum patrem dominum Johannem Episcopum Lavantinensem bonum et utilem et in eum consentio et eum nomino postulando in episcopum nostrum et pastorem. Ideo me hic manu propria subscripsi”. Podobnie inni kanonicy postulowali Jana Rotha na biskupa wrocławskiego.

papieża Sykstusa IV prośbę o zatwierdzenie jednomyślnie wybranego na biskupa wrocławskiego Jana Rotha, biskupa Lawantu, będącego też dziekanem kapituły katedralnej, doktorem prawa, odznaczającego się dużym doświadczeniem i cieszącego się łaskami u króla i u książąt¹³. Dla przeprowadzenia dalszych formalności kapituła wyznaczyła swych pełnomocników.

W związku z tym papież Sykstus IV skierował z Rzymu 4 marca 1482 r. do wiernych miasta Wrocławia i diecezji wrocławskiej pismo donoszące im o przeniesieniu bpa Jana z Lawantu do Wrocławia¹⁴ i polecił go kapitule katedralnej, duchowieństwu, wiernym i wasalom oraz królowi Maciejowi z Węgier.

Dnia 5 marca 1482 r. upoważnił arcybiskupa z Kaloczy do przyjęcia przysięgi wierności od bpa Jana Rotha¹⁵.

Papież Sykstus IV polecił również bpa Jana Rotha opiece arcybiskupa gnieźnieńskiego, przypominając zależność sufraganalną Wrocławia względem Gniezna¹⁶.

Według dokumentu, wystawionego w Budzie 8 marca 1482 r., bpowi Janowi Rothowi złożył prośbę kanonik i oficjał wrocławski, dr Mikołaj Tauchan, upoważniony przez kapitułę, aby objął biskupstwo wrocławskie, opróżnione przez śmierć bpa Rudolfa z Rudesheim, i doręczył mu odnośnie w tej sprawie akt, podpisany przez notariuszów: Szymona Vettera i Alberta Nechaycze. Bp Roth oświadczył na to, że dostosuje się do decyzji papieża¹⁷.

Z instrumentu notarialnego, wystawionego w Nysie 13 lipca 1482 r., podpisanego przez notariuszy Jana Kurczila z Elbogen (diecezja Praga) i Marcina Lechenera z Dzierżonic-

---

¹³ AAW. S. 37.

¹⁴ AAW. dok. chronol. B a u c h, s. 42.

¹⁵ B a u c h, s. 43.

¹⁶ AAW. dok. chronol. B a u c h, s. 42: „mandantes, quatenus eundem Johannem episcopum et dictam ecclesiam Wratislaviensem sibi commissam, suffraganeam tuam, habeas”.

¹⁷ AAW. S. 2b.

wa¹⁸, dowiadujemy się, że bp Jan Roth z Wrocławia złożył przysięgę biskupią, przedłożoną mu na piśmie przez delegatów kapituły katedralnej, Jana Hofemana i Mikołaja Tau-chana, upoważnionych instrumentem notarialnym przez notariusza kapituły, Szymona Vettera¹⁹. Intronizacja bpa Jana Rotha odbyła się 17 lipca 1482 r., a mowę powitalną w czasie jej trwania wygłosił kanonik Mikołaj Merboth, doktor dekretów²⁰.

W następnym dniu (18 lipca 1482 r.) bp Jan Roth potwierdził odpis oryginału uwierzytelnionego, przedłożonego mu przez kapitułę katedralną, aktu legata papieskiego Rudolfa z Rüdesheim, bpa Lawantu, z dnia 8 stycznia 1468 r., zawierającego warunki wyborcze, na które nowy biskup miał złożyć przysięgę przed objęciem tronu biskupiego²¹.

W czasie intronizacji (17 lipca 1482 r.) bp Jan Roth był przyjęty w katedrze wrocławskiej z szacunkiem przez kler, lud i magistrat. Zdarzył się jednak pewien incydent, w którym upatrywano znak nieszczęść dla biskupa²². Oto gdy biskup wchodził w podwoje katedry, powstała gwałtowna burza i z jej powodu nastąpił wielki ścisk wśród wiernych, a pod ich naporem wysadzono z zawiasów prawe skrzydło głównych drzwi katedry ze szkodą dla wiernych.

Do wyboru bpa Rotha i jego objęcia diecezji wrocławskiej przypisywano niewątpliwie wagę i spodziewano się wiele po nim.

Wyrazem tego może być list jego przyjaciela, dra Jerzego Altdorfera, biskupa Chiemsee, pisany do bpa Rotha z Salzburga 9 listopada 1483, w którym autor gratulował sławnemu Kościołowi wrocławskiemu, że takiego zyskał biskupa, który

---

¹⁸ AAW. S. 38.

¹⁹ AAW. S. 38.

²⁰ B a u c h, s. 44 n.

²¹ AAW. HH. 44.

²² H o f f m a n n, Aufzeichnungen, s. 92.

²³ S c h l e c h t, Zwei humanistische Freundesbischöfe, s. 66.

bez wątpienia pracą swoją i pilnością będzie się starał uczynić go jeszcze świetniejszym i urodzajniejszym.

W działalności swej starał się bp Roth podnosić poziom życia religijnego w każdej niemal dziedzinie. Przede wszystkim usiłował ponieść wśród duchowieństwa jego wykształcenie, szlachetność ducha i serca, wyrabiać godność moralną. Usuwał ze służby Bożej naleciałe zwyczaje i ceremonie, tchnące niekiedy zabobonem. Przywracał w kościołach z powrotem śpiew gregoriański, a uchylał śpiew figuralny²⁴.

Z biegiem lat siły bpa Rotha zaczęły się wyczerpywać i dlatego zaczął on oglądać się za odpowiednim koadiutorem, zwłaszcza gdy „siłę serca” jego łamały oszczerstwa przeróżne²⁵. Starał się o „odpowiedniego męża”, który by go mógł wyręczyć w zarządzie diecezji. Przez odpowiedni wybór pomocnika w diecezji usiłował bp Roth nie tylko bronić się przed przeciwnikami, ale i po to, by podzielić się „ciężarem rządu” i w należyтым spokoju oddać się nauce, o której nie zapominał nigdy.

Jako kandydata na koadiutora za radą książąt śląskich wziął w 1501 r. bp Jan Roth księcia Fryderyka, syna księcia Kazimierza Cieszyńskiego²⁶, który ukończył studia w Wiedniu i w Padwie i był dziekanem kapituły we Wrocławiu, ale kapituła go nie poparła²⁷, owszem powiadomiła o swym stanowisku 4 sierpnia 1501 r. w Budzie króla Władysława przez

²⁴ Cureus, s. 387. Sommersberg, II, 171: „deformes quaedam Cleri et populi consuetudines austulit, cantum figuratum ut indecorum atque prophanum in ecclesiis interdixit”. Heyne, III, 723.

²⁵ Cureus, 387—8.

²⁶ Miechowita, s. 361: „Anno eodem 1501 Joannes Roth Episcopus Wratislaviensis, episcopatum Friderico filio ducis Kazimiri Tessinensis maioris natu tamen minorenni resignavit”. Czytający kronikę Miechowity kanonik wrocławski, Stanisław Sauer (zm. 1535), dopisał na marginesie egzemplarza, że relacja taka jest nieprawdziwa i dodał od siebie: „Coadiutorem elegit, non ergo fideliter hec traduntur”. Por. egzemplarz BKW. sygn. XV, 180/1—3 Fol. z proveniencją: „Stanislaw Sauri. D. D. Canonici Wratislaviensis”. Pol, Jahrbücher, II, 176.

²⁷ AAW. G. 2.

Oswalda Straubingera, plebana od Marii Magdaleny i Zygmunta Gossingera, kanonika wrocławskiego i wyjednała u króla pomoc, by ksiązę Fryderyk nie został koadiutorem we Wrocławiu. Kapituła katedralna oparła się stanowczo temu zamiarowi, oburzona, że bez jej wiedzy biskup wyraził taki zamiar; pisano różne paszkwile, rzucano kalumnie z tego powodu, a na czele opozycji stał kanclerz kapituły, Apicjusz Colo²⁸ (Apecz Koło). Król Władysław nie tylko nie uznał faktu dopuszczenia jako koadiutora księcia Fryderyka, ale go zabronił 1 września 1501 r. Kapituła wrocławska nie chciała mieć na tronie wrocławskich biskupów księcia śląskiego, ponieważ lękała się słusznie, że kandydat taki, jako spokrewniony z książętami, nie udzieli odpowiedniej obrony Kościołowi przed różnymi gwałtami. Za takiego właśnie kandydata uznała kapituła księcia Fryderyka Cieszyńskiego, wobec którego wyraziła zastrzeżenia, że nie będzie walczył w obronie „wolności i pożyteczności” Kościoła, mając na uwadze swoje powiązania rodzinne z książętami śląskimi.

Kanonicy katedralni postawili bpowi Rothowi szereg zarzutów, że on sam nie wykonywał dobrze swego urzędu w obronie Kościoła przed grabieżą dóbr kościelnych ze strony książąt śląskich; owszem rozdzielał na ich korzyść przeróżne łaski. Co biskup uważał dla Kościoła za pożyteczne, kanonicy uznali za szkodliwe²⁹. Wobec takiego stanowiska bp Jan Roth wybrał sobie na koadiutora syna magnata węgierskiego, hrabiego, przyjaciela swej młodości, Jana Turzo, dziekana katedralnego. Większość kapituły wybrała go istotnie na koadiutora, ale mniejszość stała dalej na stanowisku opozycyjnym. Z chwilą usunięcia z miasta głowy opozycji powstał wielki krzyk. Niezadowoleni byli z wyboru również i książęta śląscy i miasta. Kościołowi zadano wiele krzywd i podcinano jego autorytet. Rozgoryczenie wśród kanoników jeszcze bardziej wzmoгло się z chwilą odstąpienia przez bpa Rotha do-

---

²⁸ Pol, Jahrbücher, II, 176: „die Zunge und Feder gespitzt und geschärfet”.

²⁹ Otto, 5—6.

chodów z dóbr Wrocławia, Kąków, Legnicy, Głogowa koadiutorowi Janowi Turzo.

Papież Juliusz II i król Władysław przyjęli ten wybór, ale książęta śląscy, dotknięci poprzednią odmową wyboru księcia Fryderyka Cieszyńskiego, stawili opór załagodzony dopiero w dniu 3 lutego 1504 r. tzw. układem kolowratskim³⁰, o którym będzie jeszcze mowa. W roku 1502 bp Jan IV Roth zaprosił pewnych kanoników do Nysy celem omówienia sprawy koadiutora Jana Turzo. Kanonicy ci po powrocie do Wrocławia powiadomili na specjalnym zebraniu innych współczłonków kapitulnych. W zebraniu uczestniczyli: Jan Hermanni, kustosz, Apicjusz Colo, kanclerz, Jan Scheuerlein, Bartłomiej Mariensüs, Wincenty Kindelmann, Jan Schottenhöfer, Mikołaj Crebil, Zygmunt Gossinger, Jan Kittel, Henryk Esseweyn, Piotr Jon, Hieronim Schwoffheim; do ich zdania przyłączyli się jeszcze: Mikołaj Tauchan, scholastyk i Jan Reymbabe, którzy z powodu choroby przebywali w domu³¹.

W tym czasie duchowieństwo narażone było na liczne przesładowania ze strony świeckich władców, wymuszających na nim pieniądze³².

W myśl dokumentu (Wrocław, 11 marca 1502 r.) kapituła katedralna wyraziła zgodę na zamiar bpa Jana Rotha, aby z powodu podeszłego wieku i osłabienia zdrowia jego prosić papieża o pozwolenie na wybór koadiutora z prawem następstwa w osobie dziekana kapitulnego, Jana Turzo³³.

Bp Roth uzyskawszy zgodę kapituły (11 marca 1502 r.) skierował swe starania do Rzymu i motywował swą prośbę tymi względami, że z powodu starości i innych przyczyn nie jest w stanie wypełniać swych obowiązków i bronić stanowczo dóbr kościelnych i dlatego prosił o koadiutora w osobie

---

³⁰ Heyne, III, 723.

³¹ Otto, 7.

³² Pol, II, 178.

³³ AAW. S. 10a, b.: „cum iure succedendi”. Na odwrocie: „Consensus Capituli Vratislaviensis in Coadiutorem dominum Thursonem. Anno 1502”

Jana Turzo, odznaczającego się uczciwością, roztropnością, pilnością, doświadczeniem w załatwianiu spraw³⁴.

Z powodu wyrażenia swej zgody na koadiutorium Turzona kanonicy ściągnęli na siebie nienawiści ze strony książąt śląskich i mieszczan wrocławskich. Zarzucali im oni, że wzgardzili Ślązakami i wysunęli do takiej godności człowieka obcego.

Książęta i magistraty miast zaczęły pomiatać i pogardzać duchowieństwem. Dochodziło do tego, że na odbywanych zebraniach publicznych nie chcieli oni zasiadać przy prałatach lub kanonikach³⁵.

W wigilię Bożego Narodzenia 1502 r. „źli wrocławianie” postanowili dokonać na Wyspę św. Jana Chrzyciela napadu pod przewodnictwem „głośnego złoczyńcy” (Adama Schwaba) i zabić koadiutora Turzo i wszystkich jego zwolenników. Sprężyną tych knowań był Jan Haunold, namiestnik kraju, oddany księciu Kazimierzowi Cieszyńskiemu, i popierał wybór jego syna na biskupa wrocławskiego. Los nie dopuścił do zbrodni. Po gwałtownym deszczu nastąpiła nagła gołoledź do tego stopnia, że po ulicach trudno było chodzić. Były wypadki nieszczęśliwe.

Po nieudalym zamiarze napadu wielu wrocławian i z innych miejscowości postanowiło wbrew prawu gnębić duchowieństwo i niszczyć je materialnie; a mogli robić to tym śmielej, ponieważ książęta i magistraty zamiast bronić je, przymykały oczy na gwałty³⁶. Papież Aleksander VI, idąc po myśli prośby bpa Jana Rotha, wzmocnionej zgodą kapituły zatwierdził dokumentem, wydanym w Rzymie 21 lipca 1503 r., Jana Turzo na koadiutora wrocławskiego biskupa z prawem następstwa³⁷.

Świeccy panowie gnębili majątki duchowieństwa. Zamęt powiększały liczne procesy, skargi, spory między duchowieństwem katedralnym i św. Krzyża oraz konsulami miasta, raj-

³⁴ Otto, 7.

³⁵ Pol, Jahrbücher, II, 179.

³⁶ Klose, Von Breslau, III, 2, 486—496; Pol, II, 178.

³⁷ AAW. S. 21. (Alexandri Pp. VI. Bulla pro coadiutoria Joannis Turzonis cum spe succedendi. 1503).

cami i mieszczanami wrocławskimi. Obydwie strony zażądały od Piotra Regino, kardynała i legata Stolicy Apostolskiej na Węgrzech, w Czechach i w Polsce, aby te spory przekazał do rozpatrzenia sądom i starał się o ich załatwienie. Ciężarem rozstrzygnięcia obarczono 12 marca 1502 r. biskupa Miśni i zakazano którejkolwiek stronie po wydaniu wyroku apelować do innego sędziego³⁸.

W toczącym się sporze duchownych i świeckich należy podkreślić, że książęta i magistraty śląskich miast usiłowały obalić immunitety kościelne i nałożyć opłaty poddanym swoim i Kościoła³⁹.

W obawie przed dalszymi opresjami duchowieństwo na zjeździe odbytym we Wrocławiu 3 lutego 1504 r. zawarło z książętami, szlachtą i miastami śląskimi Układ Kolowracki (pactum Colowraticum) wobec sędziów i rozjemców wyznaczonych przez króla Władysława i z jego polecenia w osobach: Zygmunta, księcia Głogowa i Opawy, Kazimierza, księcia cieszyńskiego i starosty śląskiego oraz naczelnego kancлера królestwa czeskiego, Alberta de Colowrat et Lobstein⁴⁰.

Postanowiono wtedy, aby kapituła nie wybierała żadnego obcego kandydata (obcokrajowca) na biskupa wrocławskiego, ale tylko urodzonego w Czechach, na Morawach, Śląsku, Łużycach lub w innym kraju należącym do czeskiej korony; zgodzono się, że bp Jan Turzo objął diecezję po bpie Rothcie, ponieważ papież i król zatwierdzili go; postanowiono, by biskup i kapituła i książęta śląscy nie nadawali obcym (extra-neis) beneficjów kościelnym; kapituła ma zachować przywi-

³⁸ AAW. W. 38. Otto, 8.

³⁹ Otto, 9.

⁴⁰ AAW. D. 43. Wrocław 5. II. 1504. Pergamin, uszkodzony, 11 pieczęci woskowych i lakowych; 3 pieczęci uszkodzone. Na odwrocie: „Originale Colombraticae Transactionis; sed mox cessatur per Leonem X Pp.”. Por. Stenzel, Urkunden zur Geschichte des Bistums Breslau im Mittelalter, s. 365—370. Otto, s. 9. Heyne, III, 393—402. Berg, Index. D. 43. Originale Literae Colobraticae Transactionis; sed mox cassatae per Leonem X; ut praeiudiciosae clero. 1504. Por. APW. sygn. 161.

leje i wolności kościelne. Król Władysław, panujący na Węgrzech i Czechach, celem pogodzenia stron i uspokojenia ⁴¹ zatwierdził tenże układ 18 lutego 1504 r. ⁴²

Późniejsze lata przyniosły złagodzenia zawartego układu. Król Władysław dokumentem, wydanym we Wrocławiu 27 marca 1511, potwierdził wolności od podatków z dóbr książęcych na Śląsku ⁴³.

Papież Leon X zniósł na prośbę kapituły wrocławskiej dokumentem, wydanym w Rzymie 26 czerwca 1516 r., układ kolowratski i przywrócił stan pierwotny. Przyrzeczenie wówczas uczynione papież uznał za przeciwne wolności Kościoła. Kanonicy działali pod wpływem strachu i zgodzili się na te ustawy ⁴⁴. Papież powiedział, że książęta w tych postanowieniach z roku 1504 dążyli wyraźnie do tego, aby pozbawić duchowieństwo przywilejów, praw, wolności kościelnej i poddać je swojej władzy ⁴⁵. Bp Hieronim z Brandenburgii z upoważnienia Leona X skierował 28 września 1519 r. ⁴⁶ do arcybiskupa gnieźnieńskiego i biskupa ołomunieckiego prośby, by ogłosili publicznie o zniesieniu przez papieża układu kolowratskiego ⁴⁷.

⁴¹ AAW. D. 3: „nos subditorum nostrorum quieti, paci ac tranquillitati utriusque partis consulere volentes”. Berg, Index. D. 3. Confirmatio Contractus Colobraden. per Vladislaum Regem Bohemiae, 1504.

⁴² AAW. D. 3. Buda 18. II. 1504. Dokument pergaminowy, pieczęci woskowe i lakowe, uszkodzone, część brakuje. Na odwrocie: „Confirmatio Contractus Colobratensis”. Berg, Index. Stenzel, Urkunden, s. 370—371.

⁴³ AAW. C. 6. Stenzel, Urkunden, 372—3. (Na odwrocie: „Declaratio Maestatis Regiae quod bona ecclesiae immediate subsunt suae Maestati”. Zachował się też odpis tegoż dokumentu na papierze.

⁴⁴ AAW. D. 4. Stenzel, Urkunden, s. 373—374 „metu, qui in constantem virum cadere poterat”. AAW. D. 4: „auctoritate apostolica tenore presentium reuocamus, cassamus, irritamus et abolemus”. Berg, Index. D. 4. Compactorum.

⁴⁵ AAW. D. 4: „successu temporis in totalem servitutum laicorum verisimiliter redigere”. Stenzel, Urkunden, s. 374.

⁴⁶ Revocatio per Leonem X. 1516 praeiudicialium Ecclesiae.

⁴⁷ AAW. D. 5. Stenzel, Urkunden, s. 376 nn.

Nie zrealizowane plany i zamiary w toczącym się sporze zdołano przeprowadzić i skutecznie w znacznej mierze w niedalekiej przyszłości w czasie rozwijającego się protestantyzmu.

Wobec wzmagających się prześladowań ze strony książąt i mieszczan duchowieństwo Wrocławia i bp Jan Turzo zwrócili się o pomoc do króla Władysława, ponieważ ostatnio wzmożło się zło z wielką szkodą dla Kościoła ⁴⁸.

Pomocy tej w pełni nie otrzymali. Słaby król nie stanął na wysokości zadań.

Bp Jan IV Roth zmarł w Nysie 21 stycznia 1506 r., w dniu św. Agnieszki ⁴⁹, po sprowadzeniu go do Wrocławia został pochowany w kaplicy Mariackiej w katedrze ⁵⁰.

Pogrzeb odbył się według „Ordo sepulture episcoporum” ⁵¹.

Ciało zmarłego bpa Rotha przewieziono z Nysy do Wrocławia 26 stycznia 1506 r. około godziny 21; w pobliżu kościoła Bożego Ciała oczekiwało na nie duchowieństwo miasta Wrocławia; koło kościoła św. Piotra i Pawła w mieście przyjęła je kapituła katedralna i w procesji prowadziła je do pałacu biskupiego. Tutaj zdjęto ciało z wozu i złożono w kaplicy biskupów.

Przez całą noc wikarzy i substytucji śpiewali psalterz, rano odprawiono nabożeństwo pogrzebowe.

Dla uczczenia bpa Jana Rotha w ścianie kaplicy Mariackiej artysta Piotr Vischer z Norymbergii ⁵² umieścił w roku 1496 epitafium wykonane z brązu, które bp Roth zamówił u niego jeszcze za swego życia.

Na wzór epitafium w katedrze wrocławskiej poświęconego

⁴⁸ AAW. G. 2. Wrocław 22. IV. 1519.

⁴⁹ AAW. III d 7. Statuta vicariorum, s. 130: „Anno domini 1506: XXIa Januarii in die Agnetis obiit Remus dominus Johannes Rothe presul ecclesie Wrat. in Nisa etc.”.

⁵⁰ Heyne, III, 725.

⁵¹ AAW. III d 7. Statuta Vicariorum, fol. 68b.

⁵² Na epitafium mieści się napis: „Anno Domini M. D. VI. 21 die mensis Januarii obiit Reverendus in Christo pater dominus Joannes, episcopus Vratislaviensis, magnus ecclesiae suae benefactor et aedificiorum veterum instaurator summus, cui Deus misereatur”. Por. Bur-

bpowi Rothowi umieszczono w kaplicy św. Wendelina w kościele parafialnym w Wemding płytę pamiątkową z popiersiem bpa Rotha ⁵³.

Po śmierci Jana IV Rotha objął rządy w diecezji 2 lutego 1506 r. bp Jan V Turzo, konsekrowany 22 marca tegoż roku ⁵⁴ w katedrze wrocławskiej przez swego brata, Stanisława, biskupa z Ołomuńca, w asyście sufragana wrocławskiego, Henryka Füllsteina, i bpa Jana z Waradynu i Ołomuńca, który wstąpił później do klasztoru bernardynów. Jan Turzo, ojciec biskupa, osiadł w roku 1464 w Krakowie, prowadząc handel sukniem i towarami wschodnimi; w roku 1494 zawiązał spółkę z rodziną Fuggerów, a nawet syn jego, Jan, zaślubił Annę, córkę Aleksego Fuggera. Od Beatrycy, wdowy po królu Macieju Korwinie, wzięli Turzonowie razem z państwem Zwolińskimi za 200 tys. dukatów miasta górnicze na Słowaczyźnie. Wpływy Fuggerów w Rzymie miały ułatwić uzyskanie bogatych biskupstw dla braci Turzonów, mianowicie dla Stanisława ołomunieckiego, a dla Jana wrocławskiego ⁵⁵.

---

gemeister, Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau 1930, s. 128—129. Artysta umieścił na epitafium swój podpis: „gemacht zu Nurmberg fon mir peter fischer im 1496 jar”.

⁵³ AAW. I A 1 g.

⁵⁴ O dokonanej konsekracji biskupiej napisał własnoręcznie sam bp Jan Turzo na mszale następującą notatkę. W Muzeum w Dreźnie (Museum des Kgl. Sächsischen Vereins für Erforschung und Erhaltung vaterländischer Altertümer in Dresden) znajduje się mszał pergaminowy, w którym bp Jan V Turzo napisał własnoręcznie: „Anno Domini M. D. sexto Ego Johannes quintus Epus Wratisl. indignus dnca letare que fuit 22 Marcii sum consecratus in Epum in eccia Cathedrali per Reverendos in Xpo patres dnos Stanislaum Olomucensem germanum fratrem meum natu iuniorem, Johannem olim Varadien. fratrem ordinis S. Francisci et Henricum Folsten Nicopolien. suffraganeum etc. episcopos et postridie eius diei in die Annunciacionis gloriosissimae virginis Marie primitias celebravi frequentantibus pluribus dnis principibus nostram eiusmodi solempnitatem foliciter. Ego Johannes Epus Wratisl. manu propria scripsi” Wiadomość podał Dr H. Luchs. Por. Z. IV: 1862, s. 395.

⁵⁵ Maleczyńska, Ruch husycki, 122.

b. Wprawdzie członkowie kapituły katedralnej we Wrocławiu wybrali jednogłośnie bpa Jana Rotha, ale w następnych latach wzajemna współpraca nie toczy się zawsze przyjaznymi torami, często padały na nią cienie.

Bp Roth usiłował szczerze postawić na poziomie pierwotnej czystości obyczaje duchowieństwa i na tym tle dochodziło niekiedy do ostrych nieporozumień, zwłaszcza z kapitułą⁵⁶.

Król Maciej okładał duchowieństwo wzrastającymi podatkami. Bp Roth nie mógł się temu oprzeć; dlatego kapituła rozgoryczała się, duchowieństwo również, przeciwko biskupowi i wskutek tego wzrastało wzajemne napięcie. Jak długo żył król Maciej, to bp Roth miał oparcie w nim. Z chwilą jego śmierci w 1490 r. wybuchło gwałtownie zaburzenie przeciwko bpowi Rothowi, który na wnoszone skargi ze strony kapituły odpowiadał represjami.

Na domiar złego kanonicy katedralni na czele z Apicjuszem C o l o, doradcą księcia Jana Żagańskiego, stawiali biskupowi różnego rodzaju trudności. W ówczesnej kapitule katedralnej we Wrocławiu było wielu żądnych władzy, ambitnych, pysznych mężów, utwierdzali się dumnie w złych radach, szukający bogactwa i wygody⁵⁷. Szczególnie silne napięcia z kapitułą były w roku 1488. Dokumentem z dnia 15 sierpnia 1488 r., wystawionym w Nysie, bp Jan Roth postawił kapitule katedralnej szereg ostrych zarzutów⁵⁸. Kapituła broniła się przeciwko wniesionym obiekcyom w liście z dnia 24 lipca 1488 r. Tłumaczyła się ona, że biskup niesłusznie nie wierzy w zmniejszanie się jej dochodów, że wśród niej nie ma takiego kanonika, który by nie sprzyjał biskupowi. Członkowie kapituły oburzyli się na zarzut, postawiony im przez biskupa, iż w „swawoli i łakomstwie” żyją, a tymczasem mógł się sam przekonać naocznie w poprzednich latach, że w domach swych zaledwie chlebem posilić się mogli⁵⁹. Prebendy kanonickie

⁵⁶ Henelii, *Silesiografia renovata*, s. 124—125.

⁵⁷ Cureus, 387.

⁵⁸ Bauch, 54.

⁵⁹ Bauch, 54.

dotkliwie zubożały. Jeśli zdarzały się jakieś nadużycia w ich „karczmie świdnickiej”, to kanonicy o nich nie wiedzieli.

Następny list skierował bp Roth 18 sierpnia 1488 r. do scholastyka i generalnego wikariusza, Mikołaja Tauchana z zaznaczeniem, iż pragnie z kanonikami żyć w spokoju⁶⁰ i szczerze troszczyć się o polepszenie ich sytuacji. Tymczasem w odpowiedzi ze strony kanoników doznał jedynie potoku narzekających i goryczy. Biskup pisał, że kanonicy stale twierdzili, iż bronią wiernego zachowywania statutów kapitulnych. W dalszym ciągu odpowiedzi bp Roth, zdaje się poszedł za śmiało, twierdząc, że w pewnych sytuacjach życiowych nawet prawo Boże może być rozluźnione przez ludzi, tym bardziej statuty kapitulne. Po śmierci króla Macieja bp Roth wystąpił znowu przeciwko kapitule tak ostro, że prepozyt i paru kanoników musiało opuścić Wrocław. W dniu 16 listopada 1490 r. bp Roth polecił podstępnie uwięzić dwóch kanoników katedralnych, mianowicie dra Jana Schobera i Jana Knobelsdorfa⁶¹. Najpierw zaprosił ich do siebie celem pojednania się. Kanonicy, nie przeczuwając nic złego, przybyli do rezydencji biskupiej i wśród zapewnień o przyjaźni zatrzymali się w rezydencji do wieczora. Później biskup odprowadził ich do odleglejszego miejsca w kurii biskupiej, a gdy biskup się tylko oddalił, napadli na nich pachołkowie, związali im ręce i nogi i przez ogród zawiedli nad Odrę, łodzią przewieźli ich przez rzekę, a następnie w czasie nocy odprowadzili ich na chłopskim wozie w otoczeniu trabantów do Otmuchowa i umieścili ich tam w brudnej wieży zamkowej⁶². Kapituła wezwała do pomocy przeciw biskupowi Radę Miejską we Wrocławiu, ale ta niewiele jej pomogła, jedynie zapewniła kanonikom schronienie w mieście.

Bp Roth groził jednak dalej. Dawniejszy jego zaufany, kanonik Mikołaj Merboth, musiał zapłacić pod wpływem presji

⁶⁰ Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 92: „mit unseren Brüdern angenehme und frohe Tage zu verleben”.

⁶¹ Pol, Jahrbücher, II, 160. Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 99

⁶² Pol, Jahrbücher, II, 160.

biskupa 250 węgierskich guldenów tytułem kary. Podobnie karał biskup innych duchownych. Kapituła nie płacił powinności. Wosk, który uiszczali pokutnicy, przeznaczzał na cele świeckie; podobnie czynił z pieniędzmi z kasy kapitulnej i z jej czynszami.

Kapituła nie miała w jego oczach żadnej powagi.

Wobec tej gwałtownej metody działania i niesprawiedliwej wszyscy prałaci i kanonicy katedralni zwrócili się do papieża. W dniu 1 grudnia 1490 r. kapituła katedralna skierowała skargę do Rzymu na ręce kardynała Marka i poprosiła papieża o wyjęcie jej spod jurysdykcji biskupa wrocławskiego. Kapituła w skardze wniesionej do Rzymu podniosła szereg zarzutów przeciwko własnemu ordynariuszowi ⁶³.

Sytuacja wyjaśniła się o tyle, że bp Roth uwolnił 3 grudnia 1490 r. uwięzionych kanoników, a następnie dokonana się ugoda między kapitułą a biskupem, o czym mówi list z dnia 6 marca 1491 r. ⁶⁴, chociaż w liście tym biskup obsypał kapitułę nowymi zarzutami ⁶⁵.

Uwięzieni poprzednio przez bpa Rotha kanonicy katedralni odznaczali się szczególniejszym uporem wobec niego, ale z tej „surowości” biskupa wynikły liczne i ostre nieporozumienia.

Papież Innocenty VIII uznał za słuszną skargę kapituły i jej prośbę i w brewe skierowanym do Zbigniewa, arcybiskupa gnieźnieńskiego, z Rzymu 26 marca 1491 r. stanął w obronie kapituły, wyjął ją spod jurysdykcji bpa Rotha i jego ofiçałów na okres jego rządów wrocławskim kościołem i wziął ją w opiekę Stolicy Apostolskiej ⁶⁶. Papież doniósł też arcy-

⁶³ Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 100.

⁶⁴ AAW. I A 1 g. Kanonik Jan Bachem zeznał w 1491 r., że „se noscere episcopum Wratislaviensem ex notoria et notissima sciencia a fide dignissimis, quod est crudelissimus erga dominos prelatos et canonicos ecclesie sue”, ex quibus plures captivavit ac crudeliter et infideliter tractavit.

⁶⁵ Bauch, s. 58.

⁶⁶ AAW. EE. 23: „sub nostra et sedis apostolicae protectione recipimus”.

biskupowi gnieźnieńskiemu, że przekonał się ze skargi wniesionej przez kapitułę, iż bp Jan Roth nieprawnie uwięził kilku kanoników, wobec czego inni musieli uciekać i nie odważyli się powrócić⁶⁷. Papież nakazał uszanować tę egzempcję kapituły wrocławskiej⁶⁸. Papież Innocenty VIII przypomniał również w piśmie z dnia 26 marca 1491 r. o nieprzerwanej zależności sufraganalnej biskupstwa wrocławskiego od metropolii gnieźnieńskiej⁶⁹.

Arcybiskup gnieźnieński Zbigniew zakomunikował 4 czerwca 1491 r. bpowi Janowi Rothowi o brewe papieskim z dnia 26 marca 1491 r.⁷⁰. Mimo decyzji papieskiej z roku 1491 we wzajemnym stosunku biskupa względem kapituły trwał nadal stan, że jeden drugiemu nie wierzył, trwała nienawiść, zgoda całkowita nie zapanowała.

Z powodu długotrwałego sporu toczącego się między książętami legnickimi a duchowieństwem wrocławskim o opłaty i trybuty wzburzyły się umysły kanoników na bpa Jana Rotha

⁶⁷ AAW. EE. 23. Papież pisał, że biskup wrocławski: „contra statuta tam provincialia quam ipsius ecclesiae semper laudabiliter observata et nullo iuris ordine servato nonnullos ex ipsis canonicis diris carceribus mancipavit, quorum captura alii permoti et metu percussi a residentia fugerunt et libenter successu temporis redirent, nisi ab episcopo iniuriam ac violentiam timerent”. Transumpt w: 4. VI 1491.

⁶⁸ AAW. EE. 23. Papież Innocenty VIII nakazał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu ogłosić bpowi Janowi Rothowi jego oficjałem: „sub interdicti ingressus ecclesiae, suspensionis a divinis ac regiminis et administrationis eiusdem ecclesiae aliisque sententiis censuris et poenis ecclesiasticis quas contra facientes ipso facto incurrere volumus”; polecił nakazać w imieniu papieża, by nie dopuścił: „huiusmodi exemptionem et gratiam praelatis, canonicis et capitulo praedictis per nos factam inviolabiliter observent et faciant observari nec ipsos vel aliquem ex eis quovis modo molestare.

⁶⁹ AAW. EE. 23: „Ac eundem Johannem episcopum, qui etiam iure metropolitico tibi subesse dicitur ac alios quoscunque contradictores et rebelles per huiusmodi poenas et censuras ecclesiasticas ac alia iuris opportuna remedia appellatione remota compellas, invocato etiam quatenus opus fuerit auxilio brachii saecularis” Por. Otto. 5.

⁷⁰ AAW. EE. 23.

do tego stopnia, że w listach zaczęli oni rozszerzać wieści podające w wątpliwość jego wiarogodność i uczciwość⁷¹. Bp Jan Roth postawił też tutaj kapitule katedralnej poważny zarzut, że na początku jego rządów zupełnie go ignorowała; a potem w sporze z książętami legnickimi zwróciła się do niego o pomoc w ostrym piśmie. Dodał też biskup, że ktoś musi sprawiedliwie osądzić, czy kapituła zachowała się odpowiednio do złożonej mu przysięgi.

Cesarz Maksymilian wziął, jak świadczy wystawiony przez niego w Wiedniu dokument z 31 sierpnia 1493 r., w opiekę biskupa wrocławskiego Jana przed niesprawiedliwymi atakami kanonika Oswalda Straubingera, zarzucającego biskupowi w Rzymie oddanie nieprzyjacielowi zamków; zarzut, mówił cesarz, jest niesprawiedliwy, oszczerca winien ponieść karę⁷². Ugoda między bpem Janem Rothem a kapitułą katedralną we Wrocławiu nastąpiła 7 czerwca 1494 r.⁷³ dzięki pośrednictwu bpa Jana, dawniejszego biskupa waradyńskiego, i opata Benedykta z klasztoru Najświętszej Marii Panny na Piasku we Wrocławiu. Wspomniany bp Jan i opat Benedykt, jako pośrednicy w sprawie między bpem Janem IV Rothem a kapitułą katedralną⁷⁴, starali się załatwić poruczone im zadanie jak

---

⁷¹ AAW. E. 4b(7). List bpa Jana Rotha do kapituły (Nysa 20 stycznia 1500): „severas ad nos vestra fraternitas nunc scripsit litteras, plurimum nos urgentes et requirentes, ut nostro episcopali officio functuri vobis et universo clero in hac quae nunc subest cum ill. ducibus Legnic. (causa) vestrae vexationi et calamitati deesse nolimus. Non sumus adeo propter senectutem nostras et morbos ingravescentes rerum sub iuris ignari, ut illa nobis sint ignota aut obscura, sed mens nostra semper fuit et consilium, ut ea res plus consilio quam armis sedaretur”. Biskup podsunął myśl skorzystania w sporze z jakiegoś definitora lub też w inny sposób pragnął dojść do porozumienia. Por. Otto, 5.

⁷² AAW. Z. 2.

⁷³ AAW. D. 8. Repertorium dokumentu Fryderyka Berghiusa: D. 8 „Concordia inter Johannem IV episcopum et quosdam capitulares, confecta per episcopum Waradiensem et abbatem in Arena, 1494”.

⁷⁴ AAW. D. 8: „super nonnulliis controversiis, displicentiis, iniuriis, adversitatibus et contentionibus”.

najlepiej. Rozjemcy rozstrzygnęli (7 czerwca 1494 r.) w następujący sposób: medycy — Straubinger i Kolbe mają prosić bpa Rotha, aby się na nich nie gniewał, gdyż nie mieli względem niego złych zamiarów; mają przyobiegać biskupowi posłuszeństwo; proces ma być cofnięty; wszyscy winni się pogodzić; orzeczenia biskupa odnośnie przeciwników mają być cofnięte, a wykluczeni kanonicy mają być z powrotem przyjęci; decyzje rozjemców obowiązują pod karą 200 węgierskich guldenów ⁷⁵.

W późniejszym ustosunkowaniu się bpa Jana IV Rotha względem kapituły katedralnej należy podnieść wydanie we Wrocławiu głośnego statutu w dniu 28 czerwca 1498 r. ⁷⁶, skierowanego głównie przeciwko Polakom; bp Jan IV Roth i kapituła postanowili wtedy, że na przyszłość nikt z Wielkopolski, Małopolski, Rusi, Litwy, Mazowsza i innych części państwa polskiego nie może być przyjęty do wrocławskiej kapituły katedralnej, ponieważ Polacy nikogo z Niemców w całej Polsce w ich kościołach nie dopuszczają ⁷⁷ do podobnych stanowisk. Decyzję swoją motywował bp Roth i kapituła jeszcze i tym względem, że Polacy różnią się od nich językiem i zwyczajami, a do kanonii i godności kapitulnych usiłują dzień po dniu dochodzić raczej ambicją, aniżeli drogą prowizji papieskiej ⁷⁸. Polaków nie należy też dopuszczać na Śląsku do beneficjów duszpasterskich, ponieważ nie znają języka miejscowej ludności ⁷⁹. Dodał też bp Roth i jego kapituła jawnie motyw, że Polacy nikogo z Niemców nie dopuszczają w swych koś-

⁷⁵ AAW. D. 8.

⁷⁶ AAW. HH. 22. Joannis IV episcopi statutum de Polonis non admittendis ad capitulum. 1498. Dokument pergaminowy, pieczęć biskupa i kapituły. Por. Otto, s. 11—12.

⁷⁷ AAW. HH. 22. Bauch, 69 nn.: „ipsi Poloni neminem ex Germanis per totum Polonie regnum in eorum ecclesiis admittunt”.

⁷⁸ AAW. HH. 22: „penitus diversorum a nobis et lingue et morum ad prefatam ecclesiam nostram in prelatos et canonicos promoti et, ut promoveantur, ambitu potius quam iusta sanctissimi domini nostri pape provisione dietim insistant”.

⁷⁹ AAW. HH. 22.

ciolach. W dalszym ciągu decyzji z roku 1498 uwidaczniają się względy natury politycznej. Biskup mówił, że nieszczęścia Kościoła wrocławskiego i kapituły samej wpływały w poprzednich czasach ze strony Polaków, kiedy to toczyła się wojna między królem Maciejem i Kazimierzem Jagiellończykiem, prałaci polscy, przebywając we Wrocławiu, zdradzali królowi „tajemnice przez pisma”, czyli byli szpiegami, stąd król Maciej zarządził „silnym i pod karą obowiązującym dekretem”, by na przyszłość Polacy nie byli dopuszczani do stanowisk Kościoła wrocławskiego; dlatego też bp Roth postanowił dla przyszłej zgody, aby odtąd na przyszłość „żaden Polak” nie był dopuszczony do kapituły; biskup i kapituła tworzą jedno stowarzyszenie, które pragnie żyć w spokoju w domu Pana i w księstwie śląskim pod berłem króla Czech a w oparciu o równy język i zwyczaje, jest też zasadą Kurii papieskiej, że nie dopuszcza się do beneficjów duszpasterskich tego, który nie zna języka krajowego⁶⁰. Na tym tle dochodziło niekiedy do ostrych starć z kapitułą, które opierały się o papieża. W roku 1505 papież Juliusz II musiał aż cenzurami kościelnymi przynaglić, by przyjęła do swego grona Stanisława Borgha (Borka), kanonika krakowskiego⁶¹.

W roku 1499 (26 stycznia) kapituła wydała statut o nowo przyjętych kanonikach, którzy w pierwszym roku mają po-przestawać jedynie na prebendach bez dochodów⁶², w drugim roku otrzymać połowę dystrybucji kapitulnych, a w trzecim roku mają być zrównani z wszystkimi. Kanonik nie rezydujący przez cały rok nie może być dopuszczony do korzystania z uposażeń.

---

⁶⁰ AAW. HH. 22: „in antea futuris temporibus nullum ex regno Poloniae, utpote maiori et minori Polonia, Russia, Lithuania, Mazouia similibusque subiacentibus terris ad capitulum sine actus capitulares admittatur”. Por. Hoffmann, Aufzeichnungen, 110.

⁶¹ Otto, 12—13.

⁶² AAW. Berg, Index. HH. 31: „primo anno nudis Praebendae fructibus contenti esse debeant”.

Legat papieski zatwierdził ten statut w dniu 31 sierpnia 1501 r.⁸³.

Dokumentem wydanym we Wrocławiu 14 kwietnia 1489 r. bp Jan IV Roth zezwolił wszystkim wikariuszom, mansjonarzom, altarzystom, beneficjatom, oficjalistom katedry wrocławskiej i kolegiaty św. Krzyża nosić birety czarne, zamiast ze smuszka, które szczególnie w lecie były uciążliwe do noszenia⁸⁴.

Następny zgrzyt poznajemy z instrumentu notarialnego, sporządzonego we Wrocławiu 4 lutego 1502 r. Otóż w tym roku kanonicy kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu za zgodą bpa Jana IV Rotha i króla zamienili dotychczasowy strój brunatny na strój czerwony, noszony przez członków innych kapituł i kolegiat, zwłaszcza kapituły katedralnej i św. Idziego. Z powodu tego kroku obrazili się kanonicy kapituły katedralnej i nie chcieli uczestniczyć w nabożeństwach Matki Bożej Gromnicznej na Piasku. Mimo tego sprzeciwu bp Jan Ambrosii, sufragan miejscowy, święcił świece w klasztorze na Piasku w obecności wszystkich kanoników i duchownych od św. Krzyża.

Kapituła katedralna wniosła protest do Stolicy Apostolskiej przez oficjała Hieronima Schwoffheima, motywując swój krok tym względem, że postanowienia tego rodzaju wiodą do pogrzebienia jej czci, precedencji, stanowiska, obrazy, ograniczania i niepokoju wśród ludu.

W dniu 10 lutego 1502 r. syndyk kapituły, mgr Jan Libalt, wniósł apelacyjne pismo w tej sprawie do Rzymu. Syndyk ocenił też koszty obrony kapituły na 2000 dukatów bez kosztów sądowych⁸⁵.

Bp Jan Roth cofnął swoje zarządzenia⁸⁶.

---

⁸³ AAW. HH. 32. Berg, Index.: „Legati Apostolici confirmatio illius iam proxime dicti statuti de duobus primis annis canonicorum novitiorum. 1501”.

⁸⁴ AAW. Vicarien-Communität.

⁸⁵ Hoffmann, Aufzeichnungen, 114.

⁸⁶ Schneid, Johannes IV. S. 15.

2. Trudny problem spraw gospodarczych stawał przed biskupami wrocławskimi w XV wieku. Nie mógł go uniknąć również bp Jan IV Roth, ale musiał zetknąć się z nim w całej rozciągłości.

Po raz pierwszy wystąpił bp Jan Roth w tym względzie 29 kwietnia 1483 r. przy rozstrzygnięciu sporu między opatem klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu, Janem von Lupszitz, a miastem Kąty w sprawie granicy „młyna o czterech kołach”; granicę wyznaczyło odpowiednie gremium⁸⁷. W tymże roku (24. VIII. 1483 r.) bp Jan Roth odkupił czynsze wsi Trzebiny koło Nysy. Opat Jan i konwent cystersów w Henrykowie sprzedał udział w młynie w Nysie, leżącym przy kościele św. Jakuba, bpowi Rothowi za 218 guldenów 15 marca 1484 r. Stan młyna był jednak lichy. Z uzyskanej sumy biskup wypłacił 150 guldenów wdowie Barbarze Lynkin, a resztę 68 guldenów zapisał jako roczny czynsz w wysokości 4 grzywien⁸⁸. W dniu 19 marca 1484 r. radni miasta Nysy zeznali, że Zygmunt Kratschmer i pisarz miejski Paweł Schötenhöfer sprzedali bpowi Janowi Rothowi dla wrocławskiego Kościoła w imieniu Barbary, wdowy po Andrzeju Lynke w Nysie, jej udział w młynie „Vogt” wraz z domem poza szkołą z przynależnościami i sumą pieniężną na części młyna 47 guldenów za 250 guldenów; za to biskup zapisał jej roczny czynsz 15 grzywien lokowanych na młynie⁸⁹. Z powodu ciężkiego położenia komendy joannitów w Małej Oleśnicy bp Jan Roth zgodził się 10 stycznia 1485 r. na otrzymanie z niej tylko 15 grzywien rocznego czynszu⁹⁰. Z tenoru dokumentu wystawionego we Wrocławiu 31 sierpnia 1491 r. wynika, że bp Jan Roth zamienił biskupi folwark Piersno (Parsaw-Pirschen) koło Wrocławia za czynsz 40 grzywien na mieście Grodków i odstąpił go kapitule. Następnie biskup odkupił folwark za około

⁸⁷ AAW. D. 9. Transumpt 20. II. 1489. Wrocław.

⁸⁸ AAW. QuQu. 23. Na odwrocie zapiska o kupnie młyna przez bpa Jana w Nysie koło św. Jakuba.

⁸⁹ AAW. QQ. 38.

⁹⁰ AAW. F. 17.

300 guldenów węgierskich i połączył go ze swoim folwarkiem na przedmieściu, skąd miała być dostarczona pasza, słoma i inne artykuły dla biskupiego dworu i kuchni. Dla kapituły zarezerwował czynsz 8 grzywien i pewne usługi⁹¹. W dniu 1 czerwca 1492 r. bp Jan zaświadczył o sprzedaży Pawłowi Otthwein majątku i miasteczka Frywaldów przez marszałka Baltazara Motschelnitza i jego żonę, Katarzynę⁹². Z Wielunia doniósł bpowi Rothowi 10 czerwca 1493 r. tamtejszy podkomorzy, Jan Skalański, że otrzymał po powrocie z Prus list od biskupa w sprawie wymuszanych danin na mieszkańcach wsi Skoroszowice, należącej do Kościoła i prosił o przesunięcie terminu wezwania. Bp Roth wyznaczył nowy termin na 27 czerwca 1493 r. W tymże roku (1493) bp Jan zapisał braciom Krzysztofowi, Melchiorowi i Jerzemu Glaubicz, wieś Wróblin Głogowski z prawem odkupu i roczny czynsz 50 guldenów na kluczu głogowskim⁹³. Dokumentem (Nysy 23 sierpnia 1493 r.) zaświadczył bp Jan, że Paweł Otthein pożyczył 160 węgierskich guldenów na wykup majątków Lubiatów i Lipniki, zastawionych Henrykowi Haugwitz za 1 400 guldenów na opłacenie annat w Rzymie, których bp Roth miał do spłacenia w wysokości 3 300 guldenów. Biskup zapisał mu za to wieś Charbielin⁹⁴. Dokument wystawiony we Wrocławiu 26 czerwca 1494 r. mówi, że w niewoli biskupa wrocławskiego przebywał niejaki Heyntz Sweynchin z Kolmenitz. Został on zwolniony po złożeniu odpowiednich poręczeń. Przy uwolnieniu go otrzymał on pouczenie, że wszelkich pretensji względem biskupa, poddanych i sędziego ma dochodzić w oparciu o prawo krajowe, a nie o przemoc; jeśli tylko złamie przyrzeczenia, to musi poddać się więzieniu⁹⁵.

W dniu 11 maja 1495 r. nastąpiła ugoda bpa Jana Rotha,

⁹¹ AAW. EE. 17.

⁹² AAW. dok. chronol.

⁹³ AAW. Wzmianka w dokumencie 26. VI. 1499. Wrocław.

⁹⁴ AAW. Vicarien-Communität (Nysa 23. VIII. 1493).

⁹⁵ AAW. NN. 3.

reprezentowanego przez księcia Kazimierza Cieszyńskiego, z Puothą z Reyzinbergk i Szwichow, naczelnym sędzią króla czeskiego, dziedzicem Koźła, w sprawie majątku w Gościęcinie, zabranego gwałtem Kościółowi⁹⁶. Majątek ten w myśl ugody ma należeć zawsze do Kościoła⁹⁷. Puotha z Reyzinbergk otrzymał od bpa Jana Rotha 500 grzywien i skwitował swoje pretensje do Gościęcina⁹⁸.

Na wykup majątku Gościęcin bp Roth pożyczył (Wrocław 13 maja 1496 r.) 400 grzywien u braci Reibnicz z Gniewkowa (Girlichsdorff) i oddał im w zamian za to wieś Czernicę koło Jaworu⁹⁹. Na generalnej kapitule (Wrocław 6 września 1496 r.) bp Jan Roth nadmienił o sprzedaży przez bpa Rudolfa zamku, miasta i sołectwa w Kątach Joachimowi Smedowi; kapituła odkupiła te obiekty za 1000 guldenów i przekazała je marszałkowi Baltazarowi Motschilniczowi¹⁰⁰. W roku 1497 bp Jan przekazał za zgodą kapituły na sesji generalnej rycerzowi Henrykowi Tetawer von Tettaw zamek Kaldenstein z przynależnościami¹⁰¹.

Dokument wystawiony w Kłodzku 16 czerwca 1498 r. potwierdza, że bracia Albrecht, Jerzy i Karol w Ziębicach, Oleśnicy, Kłodzku we własnym imieniu i z upoważnienia ich matki, Urszuli, margrabianki brandenburskiej, zezwolili klasztorowi cystersów w Henrykowie na założenie karczmy dziedzicznej poza klasztorem zamiast karczmy w klasztorze z prawem pędzenia piwa, wina, sprzedaży obcych piw i pieczenia chleba dla podległych klasztorowi karczem¹⁰². Dnia 26 czerwca 1499 r. bp Jan Roth zaświadczył o sprzedaży przez Krzysztofa

⁹⁶ AAW. D. 10a. Stenzel, Urkunden, s. 303 n(occasione bonorum Costental)... facta est plena, perfecta, inviolabilis et amicabilis concordia.

⁹⁷ AAW. D. 10a: „ad dominum episcopum et ecclesiam Wratislaviensem cum omni iure superiori et inferiori et dominio”.

⁹⁸ AAW. D. 10b. Norymberga 12. XI. 1495.

⁹⁹ AAW. II. 27.

¹⁰⁰ AAW. dok. chronol.

¹⁰¹ AAW. dok. chronol.

¹⁰² AAW. dok. chronol.

Gławbicza uprawnień na połowie wsi Wróblin Głogowski w wysokości 50 grzywien czynszu w biskupim kluczu głogowskim Albrechtowi Schlichtigowi za 1000 guldenów¹⁰³.

Według dokumentu, wystawionego w Nysie 31 marca 1500 r., omawiano klucz Ujazd; poprzednik bpa Jana Rotha, bp Jodok, zapisał wraz z miastem i zamkiem ten klucz księciu Janowi z Oświęcimia i Gliwic za 2500 węgierskich guldenów. Za pozwoleniem bpa Jana Rotha nabył ten majątek Mikolasch z Bierawy, wójt z Ujazdu, od księżnej Barbary z Opawy i Raciborza za wymienioną poprzednio sumę i 500 guldenów. Bp Roth zapisał jemu i jego żonie, Zofii, w dożywocie klucz Ujazd, miasteczko i zamek, folwark w Ujeździe, wsie i folwarki¹⁰⁴.

W tymże dniu (31 marca 1500 r.) nastąpiło przekazanie Ujazdu z przynależnościami biskupiemu wójtowi, Mikolaschowi z Bierawy.

Dalsza zmiana nastąpiła jeszcze w tym roku, ponieważ Krzysztof Nowag zeznał (1 kwietnia 1500 r.), że bp Jan przekazał mu na okres 8 lat za 800 guldenów 3 wsie z klucza Ujazdu, mianowicie: Zabrze, Sośnice, Biskupice.

Za wierną służbę przydzielił (12 grudnia 1500 r.) bp Jan adwokatowi dworu biskupiego, Bartoszowi Medlerowi, i jego żonie Annie, folwark biskupi Żerkowice¹⁰⁵. W Nysie 30 sierpnia 1501 r. bp Jan Roth wystawił dokument, w którym zezwolił swemu szwagrowi, Fryderykowi Stoschowi, na wykup wsi Koperniki, Lipowa, Czarnolas za 1030 węgierskich guldenów, które sprzedali poprzedni biskupi¹⁰⁶. Za rezygnację z uprawnień na młynie w Starym Paczkowie dał proboszcz Paczkowa, Mikołaj Krelker, 6 grzywien halerzy Orbinowi Haberdorffowi w dniu 11 listopada 1503 r.¹⁰⁷ Z dokumentu (Nysa 20 maja 1504 r.) dowiadujemy się o pewnych obciążeniach klasztoru w Trzebnicy na rzecz biskupa wro-

¹⁰³ AAW. dok. chronol.

¹⁰⁴ AAW. KK. 49. Transumpt, Wrocław 4. VI. 1502.

¹⁰⁵ AAW. II. 59.

¹⁰⁶ AAW. dok. chronol.

¹⁰⁷ AAW. dok. chronol.

clawskiego. Bp Jan Roth oświadczył, że zgodnie z czerwonym rejestrem (registrum rubeum) miał otrzymał ze wsi Z a w o n i i 12, z Ł o z i n y 54, S ą d k o w a koło Trzebnicy 14 małdratów. W wypadku jakiegoś nieurodzaju lub klęski stan należało obniżać, ale biskup musi otrzymywać 66 małdratów. O tym winna pamiętać ksieni i klucznica w Trzebnicy ¹⁰⁸. W dniu 1 sierpnia 1505 r. bp Jan Roth oświadczył, że pożyczył w porozumieniu ze swym koadiutorem Janem Turzo i kapitułą 300 florenów od egzekutorów testamentu proboszcza, Merbotha Mossche z Jaksonowic, za 15 florenów czynszu na wsi Pierwoszów, celem wykupienia tejże wsi za 400 grzywien, sprzedanej przez bpa Piotra Nowaka mieszczańce, Małgorzacie Wynerynne i jej dzieciom, a należącej do mensy biskupiej (mensa episcopalis) ¹⁰⁹.

Bp Jan Roth starał się podnosić stan gospodarczy biskupstwa na różnych polach.

W tym celu zakładał stawy rybne, umacniał zamek w Otmuchowie, budował z kamienia rezydencję biskupią we Wrocławiu i przyozdobił ją malowidłami. Zrobiłby jeszcze więcej, gdyby mu, jak sam twierdził, nie przeszkadzali współbracia kapłani ¹¹⁰.

Kłopoty gospodarcze miała też wrocławska kapituła katedralna.

W roku 1480 zażądał bp Jan Wardeński w imieniu króla Macieja od duchowieństwa wpłacenia podatku po 8 groszy od każdej grzywny ¹¹¹. Wobec tego papież Paweł II zamianował bullą z dnia 16 września 1464 r. bpa Jana, biskupa z C y c i u s i prepozyta klasztoru św. Ducha poza miastem Wrocławiem, konserwatorem praw (conservator iurium) duchowieństwa wrocławskiej katedry; ten udzielił 17 kwietnia 1482 r. delegacji w tym względzie proboszczowi św. Idziego i mistrzowi krzy-

¹⁰⁸ AAW. Vicarien-Communität.

¹⁰⁹ AAW. Vicarien-Communität.

¹¹⁰ H o f f m a n n, Aufzeichnungen, 136.

¹¹¹ H o f f m a n n, Aufzeichnungen, s. 89

zowców św. Macieja we Wrocławiu ¹¹². Prepozyt św. Idziego, Piotr z Toszku, po otrzymaniu od Benedykta Ditterichá, adwokata konsystorza, w imieniu kapituły katedralnej, aktu delegacji na konserwatora praw duchowieństwa katedralnego postanowił wszcząć kanoniczne procesy i cytacje.

Nie mniej jednak duchowieństwo musiało opłacać królowi Maciejowi wyznaczone sumy.

Dnia 24 listopada 1482 r. Jerzy Stein, namiestnik królewski na Dolnym Śląsku, starosta świdnicki, wójt Dolnych i Górnych Łużyc, potwierdził odbiór od kapituły 500 węgierskich guldenów, wpłaconych przez kler diecezjalny królowi Maciejowi ¹¹³.

Książę Fryderyk z Legnicy, Brzegu i Oławy, zeznał, jak mówi dokument wystawiony w Kucharzowicach koło Oławy, że odstąpił kapitule katedralnej wymienioną wieś z wszystkimi prawami i przywilejami; do niej należą też dziesięciny w zbożu z książęcej wsi Karczyn koło Niemczy celem załagodzenia sporu, gdyż z powodu biedy przez długi czas powinności nie były uregulowane; książę zapisał też kapitule oprócz tego 6 miar owsa rocznie; kapituła w zamian za to miała odprawiać corocznie nabożeństwo dla zmarłych członków rodziny ¹¹⁴.

Legat papieski, Angelus, wydał w Budzie 15 czerwca 1489 r. dokument, skierowany do opatów klasztorów św. Wincentego i Najświętszej Marii Panny na Piasku we Wrocławiu z poleceniem wezwania Rady Miejskiej do cofnięcia zakazu nabycia piwa (świdnickiego i pszennego) w wyszynku kapituły w piwnicy domu kapitulnego we Wrocławiu, ponieważ kapituła miała ten przywilej od dawna ¹¹⁵. W roku 1489 namiestnik Śląska, Jerzy Stein, zażądał w imieniu króla od du-

---

¹¹² AAW. YY. 8. Na odwrocie: Wrocław 22. IV. 1482 adnotacja, że Piotr z Toszku, prepozyt św. Idziego przyjął delegację.

¹¹³ AAW. E. 16.

¹¹⁴ AAW. BB. 83. Liber niger, fol. 488a.

¹¹⁵ AAW. A. 13.

chowieństwa połowę czynszu rocznego lub 600 guldenów¹¹⁶. W razie odmowy zagroził duchowieństwu represjami. Bp Jan Roth z obawy przed królem wydał 14 listopada 1489 r. pismo, w którym polecił płacić duchownym ten wymiar. Z powodu tego polecenia powstało przeciw biskupowi wielkie poruszenie. Śmierć króla Macieja w roku 1490 uwolniła duchowieństwo od przykrych następstw.

Pieniądze uzyskane od duchowieństwa miały być przeznaczone przez króla na opłacenie wojsk królewskich¹¹⁷.

Nie tylko król uciskał duchownych, ale tej samej metody trzymali się książęta śląscy. Poddani duchownych wzbraniłi się płacić podatki nadawane przez książąt i uciekali się pod opiekę swych panów duchownych¹¹⁸. W roku 1499 kapituła katedralna zwróciła się do jednego z konserwatorów praw kościelnych, bpa Jana z Poznania¹¹⁹, z prośbą, aby bronił wolności Kościoła przeciw uzurpacjom książąt, zwłaszcza legnickich, nakładających wysokie podatki. W roku 1499 objęli rządy w księstwach Brzeg-Legnica bracia¹²⁰: Fryderyk II i Jerzy I. Fryderyk II liczył wtedy 19-ty rok życia, a Jerzy I miał 16-ty rok; prawdopodobnie znajdowali się oni w kłopotach finansowych, ponieważ po ojcu Fryderyku I odziedziczyli wiele zadłużeń i dlatego nałożyli wszystkim mieszkańcom podatki, nie wyjmując tych, którzy siedzieli na duchownych dobrach¹²¹.

Bp Jan z Poznania w liście z dnia 9 października 1499 r., skierowanym do kapituły katedralnej, przyobiegał popierać interesy kapituły, ale równocześnie zalecił zachować ostroż-

¹¹⁶ Die böhmische Chronik des Benedict Johnsdorf. SRSil. XII, s. 122: „ipse rex specialiter voluit habere a clero contributionem insolitam et inauditam, medietatem videlicet omnium censuum”.

¹¹⁷ Hoffmann, Aufzeichnungen, 98.

¹¹⁸ Otto, Ueber, s. 214.

¹¹⁹ Theiner, Vetera, II, 91.

¹²⁰ AAW. I A 1 g: „Fridrich und Georg gebrude von gottes gnaden in Slesien herzoge zur Legnic und Brege”.

¹²¹ Otto, Ueber einen Immunitätsstreit des Breslauer Clerus mit den Herzögen Friedrich und Georg von Brieg-Liegnitz im Jahre 1499. Z. 7: 1866, s. 213—226.

ność wobec władzy; radził zastraszyć ich listem króla węgierskiego i iść z książętami na układy ¹²².

Bp Jan z Poznania skierował list do książąt legnickich z uwagami (9 października 1499 r.) że stawiają oni duchowieństwu nowe wymagania podatkowe. Biskup prosił książąt o poszanowanie przywilejów kapituły, jak to czynili ich poprzednicy, celem zachowania pokoju i zaoszczędzenia biskupowi dalszych kroków ¹²³.

Papież Aleksander VI wydał w Rzymie 13 września 1499 r. brewe, skierowane do książąt Jerzego i Fryderyka w Legnicy i Brzegu, w którym żądał zaprzestania stawiania przez nich nowych wymagań, nowych danin, którymi nękali niesprawiedliwie duchowieństwo śląskie, zwłaszcza kapitułę katedralną, żądał poszanowania przez nich immunitetu kościelnego i zaniechania aktów przemocy ¹²⁴. Jan Langer z Bolkowa, altarysta w katedrze we Wrocławiu, w imieniu kapituły katedralnej i świętokrzyskiej jako jej pełnomocnik i wszystkiego duchowieństwa, mającego posiadłości i czynsze na terenie władztwa książąt Fryderyka i Jerzego z Legnicy, Brzegu, Strzelina, Oławy, doręczył (4 listopada 1499 r.) książętom papieskie brewe z dnia 13 września 1499 r. W wytworzonej sytuacji bp Jan Roth przysłał z Nysy 13 listopada tegoż roku (1499) do kapituły katedralnej we Wrocławiu Henryka Kindlingera, nyskiego mieszczanina, z instrukcjami; biskup wyrzucał wtedy kapitule, że nie ma wobec niego zaufania; polecał jej przysłać jak najszybciej odpowiedź i doręczyć list książętom w Legnicy ¹²⁵. W dniu 17 listopada 1499 r. wystawiono upoważnienia dla posłów ze strony książąt, braci z Legnicy i Brzegu, wysłanych do duchowieństwa, zebranego we Wrocławiu w kościele św. Elżbiety ¹²⁶. Na żądania kapituły bp Roth wysłał (18 listopada 1499 r.) komisarza, mgra Erazma Grotila, który miał wziąć

¹²² AAW. E. 4b.

¹²³ AAW. E. 4b(2).

¹²⁴ AAW. T. 2. Transumpt: Legnica 11. XI. 1499.

¹²⁵ AAW. E. 4b(3).

¹²⁶ AAW. OO. 1.

udział w zgromadzeniu duchowieństwa w sprawie żądanych podatków przez książąt. Biskup wyraził obawę wtedy, że cała sprawa może przybrać zły rezultat¹²⁷. W następnym dokumencie (Nysa 27 listopada 1499 r.) bp Roth donosił, że dowiedział się o żądaniu starosty z Oławy, Jana Litschhampa, w imieniu książąt z Legnicy, podatku od poddanych kapituły w miejscowości K u c h a r z o w i c e pod groźbą konfiskaty majątków i więzienia. Biskup na piśmie przedłożył książętom całą sprawę i spodziewał się pokojowego jej załatwienia. Kapituła katedralna nie może działać, dodał biskup, bez porozumienia się z nim¹²⁸. Pismem z dnia 12 grudnia 1499 r., podpisanym w Nysie, bp Jan Roth doniósł, że kapituła prosiła go o orzeczenie sądowe w jej sporze i duchowieństwa z książętami legnickimi. Biskup nie mógł podjąć się tej roli, ponieważ książęta powiadomili go, że nie mogą go uznać za „życzliwego pośrednika”. Polecił więc biskup kapitule delegować do Nysy na dzień 29 grudnia pełnomocników na zebranie z książętami¹²⁹. Po odbytym zebraniu wystawiono dokument 30 grudnia 1499 r. na temat rozmów wysłanników kapituły i książąt z Legnicy w sprawie podatków. Pełnomocnicy książąt zażądali od poddanych duchowieństwa z każdego łanu po 1/2, a od każdej setki (centenarius) po 1 florenie; mają oni regulować te opłaty w sposób pozostałych poddanych książąt pod groźbą kar pieniężnych i sekwestur¹³⁰. W dokumencie (Nysa 12 lutego 1500 r.) kapituła katedralna powiadomiła bpa Jana Rotha o wymiarach podatkowych; niektórzy poddani prałatów zostali wzięci przez książąt w zastaw za odmowę regulowania podatków. Kapituła wyraziła obawę, że to samo nastąpi i w jej majątkach. Prosiła więc biskupa o pomoc. Biskup Jan napisał do książąt, by zwrócili to, co zabrali i pozostawili mu możliwość rozstrzygnięcia, pertraktacje były bowiem w toku¹³¹. Bp Jan

---

¹²⁷ AAW. E. 4b(4).

¹²⁸ AAW. E. 4a.

¹²⁹ AAW. E. 4b(5).

¹³⁰ AAW. E. 4b(6).

¹³¹ AAW. E. 4b(8).

Roth skarżył się z powodu tego naruszenia wolności Kościoła¹³². Podobnie i król Władysław wydał w Budzie 21. lutego 1500 r. pismo do duchowieństwa diecezji wrocławskiej, w którym zawiadamiał je o wysłaniu do książąt z Legnicy polecenia, by zwrócili poddanym duchowieństwa zabrane bydło i wstrzymali się od aktów przemocy oraz poczekali na spokojną decyzję królewskich komisarzy. Takie samo polecenie otrzymało duchowieństwa¹³³.

W następnym dniu (Nysa 22 lutego 1500 r.) podał bp Roth, że wskutek licznych prośb kapituły katedralnej wyznaczył on termin konferencji na dzień 26 lutego w sprawach podatkowych z książętami z Legnicy. Wprawdzie nie otrzymał jeszcze odpowiedzi, ale radził, aby jemu powierzono załagodzenie sporu¹³⁴. Z instrumentu notarialnego, sporządzonego w Brzegu 8 marca 1500 r., dowiadujemy się, że delegaci kapituły katedralnej, św. Krzyża, opatów i wszystkiego duchowieństwa wrocławskiego udali się do księcia Jerzego z Legnicy-Brzegu i poruszyli sprawę nałożonych podatków i wziętych z tego powodu w zastaw kilku poddanych z majątków prałatów katedralnych. W imieniu księcia odpowiedział starosta ze Strzelina, Jan Bischoffsheym, że sprawa podatków ma być również omawiana w obecności księcia Fryderyka, starszego brata Jerzego, który miał przybyć na zebranie, na którym delegacje będą mogły wręczyć list króla Władysława.

Z chwilą przybycia księcia Fryderyka i w jego obecności oraz marszałka Adama Beesa delegaci duchowieństwa wrocławskiego wręczyli staroście Bischoffsheymowi pismo króla Władysława w sprawach podatkowych. Książęta dopuścili się nadużyć, dlatego duchowieństwo skierowało skargę do króla¹³⁵.

Pismem, wydanym w Brzegu 16 czerwca 1500 r., książęta

---

¹³² AAW. I A 1 g.

¹³³ AAW. E. 3.

¹³⁴ AAW. E. 4b(9).

¹³⁵ AAW. E. 7.

Fryderyk i Jerzy z Legnicy i Brzegu, podali do wiadomości poddanych i mieszkańców wsi kapituły katedralnej i świętokrzyskiej, że ich suwerenom zależy na tym, aby nie udzielić żadnej pomocy książętem, a za wielką wolność ich, zdaniem książąt, od danin i immunitetu rozciągnąć na wszystkich poddanych tak, żeby książęta nie mieli sił do pracy, dlatego książęta zabronili adresatom kapitulnym pokazywać się kiedykolwiek we wsiach i miastach księstwa pod karą zasłużenia na miano rokoszan i buntowników, z wyjątkiem dróg królewskich¹³⁶.

W tym samym czasie (16 czerwca 1500 r.) skierował pismo do książąt Fryderyka i Jerzego król Władysław, donosząc im w nim, że biskup i duchowieństwo wrocławskie wniosli znowu skargę do niego z powodu niesprawiedliwych żądań podatkowych stawianych ze strony książąt. Książęta zlekceważyli, pisał król, poprzedni jego list wraz z zakazem. Dlatego król powtórzył ponownie rozkaz, aby zwrócili zabrane majątki kapitulne i naprawili szkody oraz stawili się na konferencji w tym terminie, jaki zostanie im wyznaczony¹³⁷. W następnym dniu (17 czerwca 1500 r.) wydał w Budzie król Władysław pismo do wrocławskiej kapituły katedralnej, w którym wymienił książąt w Legnicy jako winnych gwałtów w stosunku do poddanych kościelnych, oraz, że winni byli oni Kościołowi 6 tys. grzywien¹³⁸. W dniu 30 czerwca 1500 r. delegaci duchowieństwa wrocławskiego oświadczyli znowu książętom Fryderykowi i Jerzemu z Legnicy i Brzegu o niesprawiedliwym postępowaniu książąt i przypomnieli nakazy królewskie. Wówczas książęta oświadczyli przez swego marszałka, że nie mogą uznać deputacji, ponieważ nie posiadała ona aktu uwierzytelniającego¹³⁹. Jeszcze 28 lipca 1500 r. król Maciej przestrzegął książęta Fryderyka i Jerzego po odebraniu skarg

---

¹³⁶ AAW. E. 5.

¹³⁷ AAW. E. 6. Por. też AAW. I A 1 g.

¹³⁸ AAW. dok. chronol.

¹³⁹ AAW. E. 7.

od bpa Rotha i kapituły i duchowieństwa wrocławskiego, aby od ich poddanych nie żądali podatków ¹⁴⁰.

Spór znalazł rozwiązanie dopiero później, zwłaszcza w układzie kolowratskim w roku 1504.

Cały spór stanowił wymowny gest zwyciężania elementu świeckiego nad duchowieństwem ¹⁴¹.

Następny krok uregulowania spraw gospodarczych kapituły katedralnej stanowił akt, datowany we Wrocławiu 6 lutego 1501 r. przez kanclerza królestwa Czech, Alberta Colowrata, w którym postanowił on uregulować szereg przejawów w życiu między biskupem, kapitułą i duchowieństwem miasta Wrocławia odnośnie wyszynku piwa świdnickiego, rzemieślników, wieży przy moście katedralnym i azyłu na wyspie katedralnej ¹⁴².

Na tle budowy wieży przy moście katedralnym widocznie powstały później pewne trudności, skoro Filip de Segardi, protonotariusz apostolski, audytor generalny kardynała Piotra, legata papieskiego wydał na prośbę bpa Rotha i kapituły monitorium do radnych i ławników Wrocławia, by zaniechali zamiaru budowy tej wieży ¹⁴³.

W następnym roku (Buda 4 października 1502 r.) doniósł król Władysław, że papież Aleksander VI nałożył na całe duchowieństwo dziesięcinę we wszystkich dochodach w celu zyskania środków na obronę chrześcijaństwa przed niebezpieczeństwem tureckim. Duchowieństwo czyniło w tym względzie królowi wiele trudności. Król jednak nie mógł tego ciężaru odwołać. Mógł jedynie uczynić pewne ulgi. Ściąganiem należności mieli się zająć biskupi i kapituła a nie urzędnicy książęcy ¹⁴⁴. Jeszcze w roku 1516 spotykamy się ze śladami obciążania majątków kapitulnych podatkami. Jan Staphilcus, biskup z Sebenico w Dalmacji, należący do audytorów Stolicy Apo-

¹⁴⁰ AAW. I A 1 g.

¹⁴¹ Otto, Ueber, s. 214.

¹⁴² AAW. A. 43.

¹⁴³ AAW. A. 2.

¹⁴⁴ AAW. E. 1.

stolskiej w sprawach procesowych, otrzymał od papieża Leona X pod datą 5 kwietnia 1516 r. w Rzymie pismo, skierowane do Stolicy Apostolskiej przez dziekana i kapitułę wrocławską ze skargą na stany i szlachtę, że w oparciu o przywileje, a wśród nich i układ kołowratski z roku 1504, obciążają majątki kościelne podatkami¹⁴⁵.

Świeccy coraz to więcej ociągali się z płaceniem kościelnych czynszów. W roku 1504 oficjał Jan Scheurlein upoważnił hebdomadariuszy z kościoła parafialnego w Ząbkowicach Śląskich i Dzierżonowie do upomnienia rajców i ławników tamtejszych do zapłacenia w ciągu 8 dni czynszów należnych kanonikowi Dominikowi Schleuppnerowi lub jego prokuratorowi, Jakubowi Künel, wikariuszowi kościoła św. Krzyża we Wrocławiu¹⁴⁶.

3. Warunki polityczne układały się w sposób napięty.

Bp Jan IV Roth popierał politykę króla Macieja Korwina, i dlatego też cieszył się jego względami, a po nim złączył się z Władysławem Jagiellończykiem, królem czeskim, władcą słabym.

Król Władysław Jagiellończyk nadał bpowi Rothowi 14 września 1490 r. we Wrocławiu przy zgromadzonych książętach urząd naczelnego namiestnika Górnego i Dolnego Śląska. Biskup jednak odstąpił tę godność księciu Kazimierzowi II Cieszyńskiemu, chcąc się uwolnić od kłopotów świeckiej władzy¹⁴⁷.

Bp Roth bardzo wydatnie popierał ducha niemieckiej kultury w każdej dziedzinie życia kościelnego¹⁴⁸. Jego stosunek do ludności polskiej był niechętny, a niekiedy nawet wrogi. Głośny jest jego dokument, wydany w Otmuchowie 15 czerwca

¹⁴⁵ AAW. T. 21.

¹⁴⁶ AAW. I A 1 g.

¹⁴⁷ Heyne, III, 724.

¹⁴⁸ Meyer, Studien, s. 5 trafnie pisze: „Schärfer noch als seine Vorgänger verfocht Bischof Johann IV (1482—1506) den deutschen Charakter der schlesischen Kirche”.

1495 r., w którym to bp Roth nakazał swym poddanym zę wsi Wójcice nauczyć się w ciągu pięciu lat języka niemieckiego w takim stopniu, aby mogli porozumiewać się z niemiecką administracją zamku otmuchowskiego bez pomocy tłumacza¹⁴⁹.

Treść tego dokumentu jest wiele mówiąca na temat stosunku bpa Rotha do Polaków.

O jego wrogim stosunku do Polaków świadczy też list z zarzutami w sprawie napadów, dokonywanych rzekomo z Iwanowic na dzierżawy Śląska. Na list bpa Rotha odpowiedział w piśmie przygotowanym spod Koźmina 27 maja 1484 r. Maciej z Kutna, wojewoda łęczycki i starosta generalny Wielkopolski i Gostynia, że napady te pochodzą ze Sułowa, gdzie zebrali się pod wodzą „Pyerunowskyego” ludzie żyjący z rabunku¹⁵⁰.

W liście pisanym w Nysie 21 lutego 1484 r. przestrzegają bp Roth księcia Konrada Białego przed polskimi napadami; wojska króla polskiego miały się gotować wtedy do napadu na zamki krajowe, a szczególnie na Syców¹⁵¹.

Warto tutaj dodać, że ówczesne rządy w księstwie głogowskim i opawskim Zygmunta Jagiellończyka należały do bardzo szczęśliwych i udanych¹⁵².

Najsmutniejszym faktem w jego życiu w stosunku do Polaków należy uznać niewątpliwie tragiczne rozwiązanie sprawy księcia Mikołaja II Opolskiego w roku 1497, który w toku toczących się walk politycznych na Śląsku nie ulegał ani wpływowi czeskim, ani niemieckim, ale chciał trwać przy Polsce.

¹⁴⁹ Tzschoppe-Stenzel, *Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und die Einführung und Verbreitung deutscher Kolonisten und Rechte in Schlesien und Ober-Lausitz*, Hamburg 1832, nr 204, s. 622.

¹⁵⁰ Kronthal-Wendt, nr 402, s. 76.

¹⁵¹ Kronthal-Wendt, nr 398, s. 73: „lande slossir zu obirfallen und sunderlich Wartenberg”.

¹⁵² Cureus, s. 222: „Fuit eius gubernatio salutaris huic ducatu, quem ex aerumnis multorum annorum erexit et recreavit”. Por. Nowogrodzki, *Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499—1506)*, s. 158.

Wprawdzie ksiązę pod względem moralnym na różne sobie zasłużył opinie¹⁵³, ale bronił interesów polskich zagrożonych ówczesną polityką książąt śląskich, marzył o połączeniu się z Polską.

Ksiązę Mikołaj Opolski w 1497 r. wziął udział w zjeździe książęcym w Nysie, na którym przeciwnicy jego układali nań spisek, dlatego targnął się na nich. Po zranieniu księcia Kazimierza Cieszyńskiego, ówczesnego namiestnika Śląska, nad okiem, a bpa Rotha w brzuch (przez szeroki pas¹⁵⁴, ksiązę Mikołaj Opolski schronił się w kościele św. Jakuba, skąd na polecenie biskupa został wyprowadzony i po wydaniu wyroku sądowego przez ławników miejskich w Nysie został ścięty toporem 27 czerwca 1497 r.¹⁵⁵ Przed śmiercią miał on zawołać: „O Nyso, Nyso, czyż dlatego przodkowie moi darowali cię Kościołowi, abys mi wydzierala życie”?

4. Warunki pracy duszpasterskiej bpa Jana IV Rotha nie należały do łatwych, zwłaszcza z powodu stosunku duchowieństwa względem niego¹⁵⁶.

Drugim ciężarem były sprawy husyckie, które zaciemniały pogodne dni życia biskupiego.

W wigilię św. Macieja (23 lutego 1478 r.), w poniedziałek po niedzieli „A dorate”, ogłosił papieski orator, Baltazar z Piscii, interdykt na miasto Wrocław z powodu pobytu w nim „czeskich heretyków”, przybyłych do miasta na jarmark¹⁵⁷. Ten sam akt powtórzył się na Wniebowstąpienie Pańskie 1478 r., ale na zabiegi namiestnika króla Macieja, Jerzego Steina¹⁵⁸,

¹⁵³ Cureus, s. 218: „Indulserat enim libidinibus et adulteriis”, „male dicitur tractasse matrem”.

¹⁵⁴ Pol, II, 166.

¹⁵⁵ Cureus, s. 218: „ex mandato Episcopi retractus est”; „sententia capitalis per iudices urbanos pronunciata”; „capite truncatus est”. Miechowita, s. 359. Sommersberg, II, 177 n.

¹⁵⁶ Cureus, s. 224 pisze nie bez słuszności: „In Silesia mortuus est Episcopus Joannes, carus toti regioni, invisus solis suis sacerdotibus”.

¹⁵⁷ Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 88.

¹⁵⁸ Die böhmische Chronik des Benedict Johnsdorf. SRSil. XII, 122:

apostaty, zniesiono tenże interdykt. Powtórzył on jeszcze raz ten interdykt w wymienionym roku po św. Elżbiecie.

Przy końcu XV wieku we Wrocławiu w kościele św. Elżbiety według świadectwa Bartłomieja Steina (Stenusa) przy 47 ołtarzach było 122 altarzystów; w kościele Marii Magdaleny przy 58 ołtarzach 114 altarzystów; przy katedrze, kolegiatach i przy 8 kościołach parafialnych było czynnych 1000 duchownych¹⁵⁹.

Stosunki wśród duchowieństwa śląskiego i wiernych pod koniec XV wieku nie były pocieszające.

Spotykało się wśród społeczeństwa lekceważenie cenzur kościelnych, profanację świątyń; szerzył się, zwłaszcza we Wrocławiu, antyklerykalizm. Toczyła się walka z zakonami żebraczymi, która obniżała autorytet Kościoła. Nie należały do budujących motywów walki kapituły z biskupem wrocławskim, które rozgorzały ze szczególniejszym natężeniem z chwilą wyboru koadiutora Jana Turzo i poruszyły świat laików, zarówno książąt, jak też i miasta, doprowadzając w rezultacie do plądrowania dóbr kościelnych i wyłączenia kapituły z sejmów krajowych¹⁶⁰.

Do kryzysu moralnego w świecie duchownych przyczyniały się wówczas między innymi: dość liczne i często udzielane dyspensy przy święceniach od przeszkody „defectus natalium” czyli pozamałżeńskiego urodzenia kandydata, stąd pewne dziedziczne obciążenia wpływały ujemnie na kształtowanie osobowości. Przy niewątpliwych ideałach średniowiecznej ascezy miała istnieć wśród duchownych niechęć i pogarda świata

---

Jerzy Stein (Georgius de Lapide) był „apostata à statu clericali et persecutor eiusdem”.

¹⁵⁹ Statystykę tę uznano za przesadną, i wygórowaną odnośnie do liczby duchownych, że tylu altarzystów nie było; Ks. Kurt Engelbert, Zur schlesischen Reformationsgeschichte, s. 2—4, wykazał przekonująco przesadę zestawienia Steina i podkreślił, że tutaj chodziło raczej o fundacje ołtarzowe, a nie o altarzystów.. Dodał on też uwagę, że sami wikarzy katedralni byli równocześnie mansjonarzami, prebendarzami i altarzystami.

¹⁶⁰ Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 84.

niewieściego (Weiberhass); do kryzysu przyczyniał się też wymiar taks karnych za przekroczenia moralnej natury.

Bp Roth skarżył się, że niektórzy z kapituły go nie szanowali i to stawało się przyczyną wielu nieszczęść dla Kościoła¹⁶¹.

Wśród reform duszpasterskich bpa Rotha należy podnieść wprowadzanie do kościołów śpiewu gregoriańskiego, a usuwanie śpiewu figuralno-wielogłosowego, który uważał za coś sztucznego w kościołach; nie popierał urządzenia procesji w czasie Bożego Ciała w porze popołudniowej¹⁶². Cechowała go troska o podnoszenie całości życia religijnego. Usuwał wszelkie nadużycia w służbie Bożej.

Za jego rządów notuje się powstanie szeregu parafii katolickich w diecezji wrocławskiej. W roku 1487 powstała kaplica w Koczynie¹⁶³. Przed rokiem 1488 powstała parafia pod wezwaniem Bożego Ciała w Szklarskiej Porębie¹⁶⁴. W dokumencie z roku 1494 wymieniony jest Szymon Walter, proboszcz w Komorniku koło Prudnika; można więc przyjąć powstanie parafii tamtejszej przed tymże rokiem¹⁶⁵. Przed rokiem 1495 powstała parafia w Rochowie koło Złotoryi¹⁶⁶, ponieważ w dokumencie z tegoż roku wymieniona jest fundacja ołtarzowa w kaplicy Matki Bożej. W roku 1495 zarządzono też budowę nowej kaplicy w Przłęku koło Nysy, która była w stanie zniszczenia, a należała do parafii Biała Nyska¹⁶⁷. Przed 1499 rokiem powstała parafia w Jodłowicach koło Wołowa¹⁶⁸; w tym roku wymieniono tutejszy kościół, mający duszpasterza z klasztoru w Lubiążu. Parafia w Karłowicach koło Brzegu powsta-

¹⁶¹ Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 92.

¹⁶² Cureus, 387: „abolevit pompam circum gestationis pomeridianae die Corporis Christi”.

¹⁶³ Neuling, s. 126. Knie, s. 314.

¹⁶⁴ Panzram, s. 126. Neuling, s. 289.

¹⁶⁵ Neuling, s. 132.

¹⁶⁶ Neuling, s. 6. Panzram, s. 126.

¹⁶⁷ Neuling, s. 241. Panzram, 126.

¹⁶⁸ Neuling, s. 318. Panzram, s. 126.

ła około roku 1500. W dniu 5 czerwca tegoż roku zapisała zakonnikom w Karłowicach Barbara Kleynpeter przed swym udaniem się na pielgrzymkę do Rzymu 13 guldenów na budowę kościoła¹⁶⁹. Około tegoż roku (1500) została założona parafia w Niwiskach koło Kożuchowa¹⁷⁰, chociaż na podstawie zapisu na starym dzwonie można by wnosić o wcześniejszym jeszcze powstaniu tejże parafii¹⁷¹. Parafia w Pawłowie koło Raciborza powstała również przed rokiem 1500 i rozpoczęła swą działalność duszpasterską¹⁷², gdyż posiadała dzwon z roku 1495. Powstanie parafii w Wojnarowicach w świdnickim okręgu datuje się około roku 1501; w tym bowiem roku występował proboszcz Mikołaj Anshelm¹⁷³.

Przy licznych brakach życia religijno-moralnego w drugiej połowie XV wieku należy podnieść bogate fundacje ołtarzowe, będące niewątpliwie przejawem pobożności ówczesnych wiernych.

W dniu 14 stycznia 1483 r. przyłączył bp Jan Roth na wniosek burmistrza jako patrona drugie ministerium ołtarzowe św. Stefana i Antoniego w kościele parafialnym z drugim ministerium mansomarży w kaplicy św. Mikołaja w Świdnicy. W tejże kaplicy św. Mikołaja w Świdnicy wcielił bp Roth 9 kwietnia 1484 r. trzecie ministerium ołtarzowe św. Piotra, Pawła i Barbary do szóstego ministerium mansomarży tamtejszych¹⁷⁵. Dnia 1 października 1485 r. zezwolił bp Jan na drugie ministerium ołtarzowe Matki Bożej w kaplicy krawców przy kościele parafialnym w Świdnicy w sumie 12 grzywien czynszu; opiekę nad fundacją mieli rozta-

¹⁶⁹ Nauling, s. 121. Panzram, s.126.

¹⁷⁰ Panzram, s. 209. Neuling, s. 126.

¹⁷¹ Stary dzwon tamtejszy miał napis: „Lucas, Marcus, Johannes. O rex glorie veni cum pace anno domini M.CCCC.LXXIX”.

¹⁷² Panzram, s. 126. Neuling, s. 227.

¹⁷³ Panzram, s. 126. Neuling, s. 340.

¹⁷⁴ AAW. dok. chronol.

¹⁷⁵ AAW. dok. chronol.

czać starsi krawcy¹⁷⁶. W kaplicy rzeźników przy świdnickim kościele parafialnym bp Roth zezwolił na utworzenie drugiego ministerium ołtarza w wysokości 6 grzywien czynszu, który ufundowała Katarzyna Schwertynne, wdowa po Wawrzyńcu. Altarzystą został Stefan Tile z Nysy¹⁷⁷. W roku 1489 bp Jan Roth złączył na wniosek Mikołaja Schellendorfa z Domanic, patrona ołtarza Najświętszej Marii Panny, ołtarz pod tym wezwaniem z beneficjum parafialnym¹⁷⁸. W dniu 5 lutego 1489 r. bp Jan Roth dokumentem, wystawionym we Wrocławiu, złączył drugie ministerium ołtarza św. Tomasza z drugim ministerium ołtarza św. Andrzeja i przeniósł je do kaplicy św. Andrzeja w Świdnicy¹⁷⁹. Dnia 26 grudnia 1490 r. bp Jan Roth zezwolił na uroczystą procesję w dzień Bożego Ciała w Świdnicy. W razie niepogody procesja winna się odbywać w niedzielę lub oktawę. Uczestnikom procesji udzielił bp Roth 40 dni odpustu.

W Rzymie kardynałowie zezwolili i udzielili 100 dni odpustu 3 marca 1496 r. za nawiedzenie kaplicy bractwa Maryjnego w Świdnicy; a w 1498 r. (5 kwietnia) 100 dni odpustu za nawiedzenia kaplicy św. Ducha.

Bp Roth wystawił w Nysie 21 stycznia 1493 r. dokument, świadczący, że proboszcz ząbkowicki, Jan Hertil, prosił o przyznanie jego kapelanom dochodów z jednego ołtarza w formie manualnego beneficjum z obowiązkiem odprawiana przez nich jednej Mszy św. w ciągu tygodnia przy tymże ołtarzu¹⁸⁰. Radni miasta Świdnicy odkupili 24 września 1496 r. czynsz za 90 węgierskich guldenów przeznaczony przez Jana Croshawicza dla procesji z Najświętszym Sakramentem do chorych¹⁸¹. Starsi karczmarzy w Świdnicy przedstawili 28 września 1496 r. bpowi Janowi kleryka Fabiana Wilhelma na

¹⁷⁶ AAW. dok. chronol.

¹⁷⁷ AAW. dok. chronol.

¹⁷⁸ AAW. dok. chronol.

¹⁷⁹ AAW. dok. chronol.

¹⁸⁰ AAW. dok. chronol.

¹⁸¹ AAW. dok. chronol.

trzecie ministerium ołtarza św. Jakuba i Jana¹⁸². Dokumentem wydanym w Nysie 24 marca 1498 r. bp Jan Roth polecił hebdomadariuszowi inwestyturować notariusza biskupiej kancelarii, Stanisława Sauera, dla ołtarza 11 tys. rycerzy w katedrze wrocławskiej¹⁸³. Kanonik św. Krzyża we Wrocławiu i proboszcz Świdnicy, Stanisław Barnwalt, zezwolił 4 lutego 1499 r. Katarzynie, wdowie po Stefanie Koschindorff, wykonawcy organów, na sprzedaż domu i spadku altarzyście Wacławowi Golbe¹⁸⁴. Dnia 20 marca 1488 r. kardynałowie w Rzymie udzielili 100 dni odpustu za nawiedzenie w określone dni kościoła parafialnego w Świdnicy oraz za złożenie jałmużny, a bp Jan Roth dodał od siebie jeszcze 40 dni. Podobnie nadali oni 100 dni odpustu dla kaplicy św. Trójcy, bp Roth dodał i tutaj 40 dni¹⁸⁵. Za nawiedzenie kaplicy św. Wolfganga w Świdnicy kardynałowie udzielili (11 kwietnia 1500) wiernym 100 dni odpustu, a bp Roth dołączył od siebie (25 maja 1500 r.) jeszcze 40 dni¹⁸⁶; dnia 12 listopada 1501 r. bp Jan Roth złączył z trzema ministeriami mansjonarzy w krypcie kościoła parafialnego w Świdnicy trzy ołtarze¹⁸⁷. Jan Peschke otrzymał od bpa Rotha 15 stycznia 1502 r. inwestyturę na ołtarz w kościele ząbkowickim¹⁸⁸. Radni miasta Świdnicy zaprezentowali bpowi Janowi 24 kwietnia 1504 r. ks. Tomasza Neumanna na pierwsze ministerium ołtarza Maryjnego, 10 tys. Męczenników i św. Antoniego¹⁸⁹.

W dniu 3 października 1504 r. miało miejsce prezentowanie bpowi Janowi Rothowi na beneficjum ołtarzowe Hieronima Sagala w nowej kaplicy w kościele ząbkowickim¹⁹⁰. Ale

---

¹⁸² AAW. dok. chronol. (Świdnica).

¹⁸³ AAW. dok. Vicarien-Communität.

¹⁸⁴ AAW. dok. chronol.

¹⁸⁵ AAW. dok. chronol.

¹⁸⁶ AAW. dok. chronol.

¹⁸⁷ AAW. dok. chronol.

¹⁸⁸ AAW. dok. chronol.

¹⁸⁹ AAW. dok. chronol. (Świdnica).

¹⁹⁰ AAW. dok. chronol.

z powodu szczupłości dochodów złączył biskup 29 listopada tegoż roku trzy beneficja ołtarzowe dla wymienionego kandydata. Dla ołtarza św. Cecylii w kościele parafialnym w Jeleniej Górze otrzymał prezentę Baltazar Ganss 20 czerwca 1506 r. od bpa Jana Rotha ¹⁹¹, a Mikołaj Sculteti z Brzegu (23 lipca 1506 r.) dla ołtarza w kościele w Nysie ¹⁹².

W dniu 12 grudnia 1504 r. bp Jan Roth zatwierdził fundację ołtarzową w Nysie kanonika Janą Hofemana w wysokości 18 grzywien ¹⁹³.

W czasie działalności duszpasterskiej bpa Jana IV Rotha mamy też szereg anniwersariów.

Bp Jan Roth w testamencie swoim przeznaczył 100 florenów dla katedralnych mansjonarzy 14 kwietnia 1495 r. na jego anniwersarium ¹⁹⁴. Dokument wystawiony w Brzegu 16 kwietnia 1498 r. zawiera wiadomość, że kapituła miejscowej kolegiaty św. Jadwigi zobowiązała się odprawiać corocznie nabożeństwa w intencji bpa Jana Rotha po jego śmierci ¹⁹⁵.

O działalności duszpasterskiej bpa Jana IV Rotha świadczą też bractwa. Dokumentem, wystawionym w Nysie 23 czerwca 1503 r. zatwierdził on bractwo ku czci Najświętszej Marii Panny, związane przez Andrzeja Carbuscha, precentora nyskiej kolegiaty i proboszcza otmuchowskiego oraz innych i wydał szczegółowe przepisy dla członków bractwa ¹⁹⁶.

Z dokumentu z dnia 7 lipca 1488 r., wystawionego we Wrocławiu, dowiadujemy się o nadaniu przez papieża odpustu zupełnego i możliwości otrzymania abszolucji u dowolnie obranego spowiednika od wszystkich grzechów, również i zarezerwowanych z pewnym tylko zastrzeżeniem, dla tych wszystkich, którzy przyczynili się ofiarami pieniężnymi na prowadzenie wojny z Turkami. Komisarz papieski, Jan Antoni, opat klasz-

---

¹⁹¹ AAW. dok. chronol.

¹⁹² AAW. dok. chronol.

¹⁹³ AAW. GG. 51.

¹⁹⁴ AAW. dok. Vicarien-Communität.

¹⁹⁵ AAW. X. 27.

¹⁹⁶ AAW. dok. chronol.

toru św. Gemina, polecił udzielić takiego odpustu we Wrocławiu rodzinie złożonej z następujących osób: Piotr-Jan i jego żona Barbara, synowie — Bartłomiej i Piotr oraz pozostałe dzieci¹⁹⁷.

Dla kaplicy św. Wolfganga, leżącej przed miastem Jelenia Góra, bp Jan Roth nadał 13 września 1485 r. 40 dni odpustu, który można było uzyskać w pewne dni¹⁹⁸. W roku 1490 (16. 3.) kardynałowie nadali w Rzymie odpust 100 dni wier-nym nawiedzającym w określone dni z pobożności kaplicę św. Jana Chrzciciela w szpitalu dla trędowatych w Świdnicy¹⁹⁹; dla kaplicy kramarzy w tejże Świdnicy udzielili oni (18 marca 1490 r.) również 100 dni odpustu, a bp Jan Roth dodał jeszcze 40 dni²⁰⁰. Na prośbę proboszcza z Góry Śląskiej, Mikołaja Hoffmanna, z okazji odbudowy kaplicy Bożego Cia-ła przed miastem 15 kardynałów udzieliło po 100 dni odpustu 24 października 1493 r., który można było uzyskać w oznaczone dni; w dniu 11 kwietnia 1500 r. 20 kardynałów udzieliło zezwolenia na uzyskanie w pewne dni odpustu 100 dni z oka-zi odwiedzenia kościoła św. Jakuba i Katarzyny w Górze Śląskiej²⁰¹. Bp Roth zezwolił na proklamację tej bulli 20 ma-ja 1500 r. i dołączył jeszcze od siebie 40 dni odpustu²⁰².

W dniu 11 kwietnia 1500 r. przyznało kościołowi w Rud-nie, diecezji wrocławskiej, 12 kardynałów po 100 dni odpustu, który można było uzyskać w pewne dni²⁰³ pod określonymi warunkami. Kardynał Piotr, legat papieski, nadał w Budzie 25 sierpnia 1503 r. odpust 100 dni dla ołtarza św. Wolfganga w kościele parafialnym w Otmuchowie, a bp Roth zatwier-dził ten przywilej i dodał 40 dni odpustu²⁰⁴. Tenże kardynał

---

¹⁹⁷ AAW. R. 76.

¹⁹⁸ AAW. dok. chronol.

¹⁹⁹ AAW. dok. chronol.

²⁰⁰ AAW. dok. chronol.

²⁰¹ AAW. dok. chronol.

²⁰² AAW. dok. chronol.

²⁰³ AAW. dok. chronol.

²⁰⁴ AAW. dok. chronol.

Piotr nadał w tym samym terminie (25 sierpnia 1503 r.) 100 dni odpustu dla kaplicy św. Anny leżącej poza murami Otmuchowa.

Z innych świadectw z czasów bpa Rotha mamy dokument, wystawiony we Wrocławiu 3 września 1484 r., donoszący, że biskup ten zeznał, iż altarzyści katedralni przekazali w dożywocie słudze biskupa, Marcinowi Landfelerowi, dom za opłatą jednego wiardunka pod warunkiem utrzymania domu w dobrym stanie²⁰⁵. W roku 1486, dnia 15 czerwca, katedralni wikariusze sprzedali Janowi Rodzynie dom wikariuszowski poza katedrą, z którego zrezygnował on w 1488 r.²⁰⁶.

Dowodem troski duszpasterskiej bpa Jana Rotha są też synody diecezjalne, odbyte za niego w latach 1496 i 1497²⁰⁷.

Już poprzedni biskup wrocławski, Rudolf z Rudesheim, postanowił na synodzie w roku 1473, żeby corocznie odbywać synod diecezjalny²⁰⁸.

Synod w roku 1496, odbyty po oktawie Bożego Ciała, ograniczał się właściwie tylko do wysłuchania i przedłożenia skarg kościelnych²⁰⁹. Drugi synod rozpoczął się 26 kwietnia 1497 r., na którym bp Jan IV Roth wydał konstytucje synodalne²¹⁰, polecające obserwować przepisy przy czynnościach liturgicznych; święto św. Piotra i Pawła oraz św. Agnieszki nakazał obchodzić w rycie potrójnym²¹¹, podał wskazówki o słuchaniu spowiedzi sakramentalnej, wyjaśnienia o ekskomunikach.

W 1502 r. odbyło się zebranie synodalne duchowieństwa w sprawie żądań króla czeskiego, Władysława Jagiellończyka, o płacenie dziesięcin, podatków, przeciw którym opierało się

²⁰⁵ AAW. Vicarien-Communität.

²⁰⁶ AAW. Vicarien-Communität.

²⁰⁷ Montbach, Statuta, s. 107—110.

²⁰⁸ Montbach, Statuta, s. 95: „in futurum singulis annis semel in anno, videlicet secunda, tertia et quarta feriis post Dominicam Jubilate teneri debeat Synodus”.

²⁰⁹ Montbach, s. 107.

²¹⁰ Montbach, s. 107—110.

²¹¹ Montbach, s. 107.

ono²¹²; upoważniono kanoników Błażeja Rhucla i Mikołaja Cribela do pertraktowania z królem w tej sprawie²¹³.

Na specjalne podkreślenie w działalności duszpasterskiej bpa Rotha zasługuje jego troska o wydanie ksiąg liturgicznych nie tylko w celu ułatwienia modlitw kapłańskich, lecz przede wszystkim odprawiania Mszy św.

Do tych ksiąg wydanych w czasie jego duszpasterzowania należy przede wszystkim najpierw: wydanie w roku 1483 Mszału (*Missale Wratislaviense*) u Piotra Schöffera w Moguncji; następne wydanie mszału mamy w roku 1499 również w oficynie mogunckiej Schöffera. Egzemplarze mszałów na odwrocie karty tytułowej mają drzeworyt z herbem biskupstwa wrocławskiego (W), bpa Rotha, z postaciami św. Jadwigi, św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty. Z innych mszałów z czasów bpa Rotha należy wspomnieć o mszale wrocławskim, wydanym w Krakowie w roku 1505 u Hallera i Hybera.

Bp Jan Roth polecił wydrukować i wydać brewiarze w Wenecji w roku 1499 (*Viaticum Wratislaviense*), aby zaradzić brakowi brewiarzy w diecezji oraz usunąć błędy, jakie wkradły się z czasem do brewiarzy rękopiśmiennych (qui mendosissimi et a ritu ecclesie Wratislaviensis prorsus alieni). W roku 1501 mamy nowe wydanie *Viaticum Wratislaviense* również w Wromacji. W roku 1499 wyszły drukiem w Strasburgu w oficynie Fryderyka Dumbacha diecezjalne rytuały wrocławskie (*Liber agendarum rubrice diocesis Wratislaviensis*), przygotowane pilnie na podstawie innych ksiąg liturgicznych tego rodzaju w 1496 r. przez Marcina Paulsdorffa, wicedziekana i wikariusza katedralnego.

²¹² AAW. III b 1. Acta capituli 1500—1504 (odpis), s. 191: „quod non sit verisimile clerum liberum posse fieri quo nec decimam nec legato neque steuram R. Mtis dare oportebit”. Por. Brzoska, Die Breslauer Diözesansynoden, s. 49.

²¹³ AAW. III b 1, s. 192: „se ad mandatum in synodo per totum clerum dyocesis Wratisl. ipsis et clero civitatis Wratisl. traditum; Brzoska, 49. Sawicki, X, 211.

5. Bp Jan IV Roth w pracy kulturalno-oświatowej na Śląsku w XV wieku zdobył niewątpliwie wyróżniające miejsce. Pragnął podnieść chylącą się ku upadkowi ówczesną naukę teologiczną.

Cechowały go bezsprzecznie skłonności naukowe²¹⁴. Był on szczerym przyjacielem książek²¹⁵

Jemu to przypisywano dzieło: „*Annotata de rebus sui temporis primariis*”; nauka jednak późniejsza nie zgadza się z tą opinią i odrzuca ją²¹⁶.

Przy nakładzie wielkich środków zebrał piękny księgozbiór biblioteczny²¹⁷. Biblioteka Kapitułna we Wrocławiu rosła dzięki otrzymywanym spadkom księgozbiorów po zmarłych biskupach i kanonikach kapitułnych już od czasów średniowiecznych. Pewna ilość ofiarodawców jest znana, a wśród nich zaszczytne miejsce znalazł bp Jan Roth, który obdarzył zbiory biblioteczne licznymi rękopisami i inkunabułami. Stąd określa się go jako „właściwego założyciela Biblioteki Kapitułnej”²¹⁸.

²¹⁴ Cureus, s. 387: „vir vitae admodum honestae et continentis, qui omne temporis vacuum a laboribus publicis consumebat in studiis et suis scriptionibus”.

²¹⁵ Otto, 4: „vir doctus atque inprimis eruditus”. Fama, G. 3: „lectioni et sapientiae studii tota vita vacaverit” Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 136. Bp Roth — to: „ein lobenswerter Mann, er hat sein ganzes Leben mit Lesung und Studium weise verbracht”.

²¹⁶ Allgemeine Deutsche Biographie 14, s. 186—8, uznaje ją za „das Reich der Fabel”.

²¹⁷ AAW. III a 3: „Insignem habuit Bibliothecam, quam omnis generis optimorum librorum magnis sumptibus in usum proprium coemerat”. Por. Sommersberg, II, 171. Fama, G. 3.

²¹⁸ Jungnitz, Geschichte der Dombibliothek, s. 188. Fliegel, Die Dombibliothek zu Breslau, s. 32. Por. też K. H. Rother, Über die Büchersammlung des Bischofs Joh. Roth. „Schlesische Geschichtsblätter” 1923, 2—3, s. 15—21. BKW. rękopis nr 100, łąciński z XV wieku, liczący 119 kart, pergaminowy z dobrze zachowaną oprawą z roślinnym ornamentem, brak trzech zapinek. Na karcie pierwszej „Incipit liber dialogorum Sancti Johannis Chrisostomi Constantinopolitani Episcopi et Sancti Basili Cesariensis Episcopi College beati Gre-

Zasobu księgozbioru bpa Rotha nie da się dzisiaj ustalić z powodu zaginięcia katalogu Fryderyka Berga z roku 1615 w czasie ostatniej wojny w roku 1945.

Bp Roth starał się wydatnie popierać szkolnictwo²¹⁹. Dokumentem, wydanym w Nysie 19 października 1503 r., za-
twierdził fundację jednej grzywny rocznego czynszu dla
biednych uczniów szkoły katedralnej²²⁰; w następnym roku
(Nysa 29 listopada 1504 r.) zredukował 4 beneficja ołtarzowe
w jedno i przeznaczył je jako czynsz ołtarzowy dla rektora
szkoły w Ząbkowicach Śląskich. Beneficjat miał obowiązek
odprawiać w ciągu tygodnia trzy msze św.²²¹.

Najgorętszym jego pragnieniem było założenie we Wroc-
ławiu uniwersytetu, około którego zabiegał najusilniej w 1504
roku²²². W tym samym mniej więcej czasie margrabia bran-

---

gorii Nazjanzeni qui intitulatur de dignitate sacerdotali. Na pierwszej
karcie ochronnej: In hoc volumine inscripta opera continentur. Dia-
logi sancti Johannis Chrisostomi Constantinopolitani episcopi libri
sex. Et eiusdem de providentia dei libri tres e greco in latinum trans-
lati per Ambrosium monacum camaldulensem florentinum. Na karcie
pierwszej na dole inicjału podany jest herb bpa Jana Rotha. Jest to
jeden z zachowanych egzemplarzy dawnej biblioteki bpa Jana Rotha.
Por. też: Commentaria fratris Joannis Annii. Viterbensis ordinis pre-
dicatorum theologie professoris opera diversorum auctorum de Anti-
quitatibus loquencium confecta finiunt Rome 1498. Eucharius Silber
alias Franck. Sygnatura XV 38 Fol.

Na karcie ręką kanonika Stanisława Saura napisano: „Liber quon-
dam Domini Joannis Rothi Episcopi deinde Domini Henrici Eswein
canonici assignatus est bibliothecae Wratislaviensi per D. Stanislaum
Saurum canonicum ibidem.

Bp Jan Roth darował również i innym instytucjom kościelnym
cenne egzemplarze. W 1493 r. przekazał Bibliotece klasztoru kanoników
regularnych św. Augustyna w Żaganiu kodeks pożyteczny szczególnie
dla wymowy. Por. A. Świerk, Średniowieczna biblioteka klasztoru
kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu, Wrocław 1965, s. 57.

²¹⁹ Blaschke.

²²⁰ Burda, Untersuchungen, s. 301.

²²¹ Burda, Untersuchungen, s. 198—9.

²²² Miechowita, s. 377: „Gimnasium generale omnium bona-
rum disciplinarum, quod universitas Wratislaviensis diceretur”.

denburski założył akademię we Frankfurcie nad Odrą, to jest w roku 1502.

Nie chciano więc pozostawiać Wrocławia w gorszym położeniu i zamierzano w tym mieście założyć wyższą uczelnię. W inicjatywie planu założenia uniwersytetu we Wrocławiu ważną rolę odegrał królewicz polski, Zygmunt Jagiellończyk, władający wówczas w Głogowie, czyniący staranie w tym względzie, dalej Jan Haunold, wrocławski namiestnik krajowy, który zyskał zgodę Rady Miejskiej, bpa Jana Rotha i kapituły katedralnej i otrzymał na dworze króla Władysława dokument erekcyjny uniwersytetu we Wrocławiu 20 lipca 1505 r.²²³ W roku 1505 przewidywano następujące wydziały: teologiczny, prawny, medyczny, humanistyczny. Bp Jan Roth został wyznaczony na kanclerza uniwersytetu, a bp Jan Turzo na wicekanclerza.

Uniwersytet we Wrocławiu miał stanowić centrum nauk dla Śląska²²⁴. Przy nakładzie wielkich środków pieniężnych w roku 1505 wpłaconych w kancelarii królewskiej w Budzie, wrocławianie zdołali uzyskać u króla Władysława Jagiellończyka, władcy Czech i Węgier i u bpa Jana Rotha, zgodę na erekcję uniwersytetu i wszystkich przywilejów z tym związanych²²⁵. Profesorowie mieli pobierać uposażenia z dochodów kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu²²⁶. W oparciu o zgodę królewską i biskupią wysłali poselstwo do papieża Juliusza II, przekazując 3 tys. złotych papieżowi na wydanie bulli zatwierdzającej.

²²³ Gaupp, Die Stifurkunde des Königs Wladislaus von Böhmen und Ungarn, vom 20. Juli 1505, für die in Breslau zu gründende Universität, aus dem Original mitgetheilt, und mit Einleitung und Anmerkungen versehen. Z. 1, 1055, 229—244. „volentes, Generale literarum Gymnasium erigere” we Wrocławiu, stolicy Śląska, czyli miał to być uniwersytet, s. 234.

²²⁴ Cureus, s. 223: „erigere Academiam ut in Silesia etiam esset domicilium artium, ubi nostri homines recte possent erudiri”.

²²⁵ Miechowita, s. 377. Cureus, s. 223: „impetrarunt in aula Regia consensum Regis”.

²²⁶ Cureus, 223: „ex redditibus Ecclesiae S. Crucis”.

Gdy wszyscy spodziewali się najlepszych wyników, to wyłoniły się trudności, które sparaliżowały wszystkie poczynania. Uniwersytet krakowski wysłał do Stolicy Apostolskiej pisma króla Aleksandra, sporządzone przez doktorów, zawierające motywy przeciwne i kasujące²²⁷, dołączyć mieli też sumy pieniężne i udaremnić przedsięwzięty plan wrocławski²²⁸.

Na podstawie relacji krakowskiego uniwersytetu papież Juliusz II zakazał erylować uniwersytet we Wrocławiu²²⁹.

Po upływie dwóch lat wrocławianie ponownie starali się w Stolicy Apostolskiej uzyskać pozwolenie na założenie uniwersytetu, ale napotkali na te same trudności.

Z działalności kulturalno-artystycznej bpa Rotha warto jeszcze nadmienić i o tym, że w roku 1484 sprawił dla katedry wrocławskiej kosztowne szaty liturgiczne, obrazy św. Jana Chrzciciela zdobione perłami.

W roku 1487 kupiono dla katedry za 136 grzywien srebrne popiersie św. Jana Chrzciciela²³⁰.

Za bpa Rotha pokryto też dach kościoła św. Krzyża ołowianą blachą.

Dla kościoła św. Jakuba w Nysie bp Roth podarował monstrancję.

Za życia bpa Jana Rotha wykonał piękne epitafium Piotr Vischer, umieszczone w kaplicy Mariackiej.

W duchu odrodzenia prowadził budowę rezydencji biskupiej, rozpoczętą jeszcze przez bpa Rudolfa z Rüdesheim.

Odbudował zamek biskupi w Otmuchowie, zniszczony w czasie wojen husyckich²³¹.

W czasach rządów bpa Jana IV Rotha została zbudowana

²²⁷ Miechowita s. 377. Cureus, s. 223, pisze, że uczynili to: „quidam sacerdotes virtuti et doctrinae iniqui”.

²²⁸ Cureus, 223: „totum negocium pecunis impendierunt”.

²²⁹ Miechowita, s. 377: „erectionem universitatis Wratislaviensis inhibuit”.

²³⁰ Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 92.

²³¹ Heyne, III, 724.

przez miasto w Nysie papiernia; od roku 1496 występują jej znaki wodne. Jako papiernik w tym czasie wymieniony był w Nysie Eitelheinrich²³².

W roku 1503 przybył do Wrocławia mgr Konrad Baumgarten, urodzony w Rothenburgu, drukarz poprzednio w Gdańsku i Ołomuńcu i otworzył tutaj drukarnię²³³.

ZAKOŃCZENIE

Protestantyzm we Wrocławiu stosunkowo szybko dał się poznać i o swoim zadomowieniu się w tym mieście szybko dał wieści. Już w roku 1520 (21 grudnia) kapituła katedralna na sesji wspomniała wyraźnie o istnieniu i rozwoju nowej partii luterańskiej²³⁴. Wprawdzie członkowie kapituły zastanawiali się nad drobnym szczegółem, ale wiele mówiącym, mianowicie rozważali oni wtedy, kto w przyszłości będzie uzupełniał braki wosku z powodu luteran, ale nie doszli do żadnego rozwiązania. Dodać warto, że w roku poprzednim (1519) we Wrocławiu drukowano pisma Marcina Lutra²³⁵.

Siłą konieczności, nasuwa się pytanie, dlaczego we Wrocławiu, środowisku katolickim, mieście wiernym katolicyzmowi w okresie walk husyckich, nowinki religijne luteranizmu znalazły tak szybko grunt podatny i warunki rozwoju. Oczywiście, że ówczesne mieszczaństwo niemieckie stanowiło podłoże bardzo żyzne dla nowych myśli religijnych, które cieszyło się znacznym samorządem i niekiedy gwałtem skłaniało mieszkańców dawnego miasta do nowej wiary. Ale to jeszcze nie wszystko. Podłoże tej sytuacji jest głębsze. Sięga ono dość daleko wstecz. Przyczyny tkwią głębiej.

---

²³² Maleczyńska, Dzieje starego piernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 24.

²³³ Kocowski, Zarys dziejów drukarstwa na Dolnym Śląsku, Wrocław 1948, s. 12.

²³⁴ AAW. Acta capituli, III b 1b: „ob factionem Lutheranam”.

²³⁵ Soffner, Geschichte der Reformation in Schlesien, s. 2. Pierwsze pisma Lutra we Wrocławiu drukował Adam Dyon, przybyły

Bez wątpienia ruchy husyckie i związane z nimi wojny sprowadziły wiele zaburzeń do życia religijnego we wrocławskiej diecezji, ale przyczyn szerzenia się tak szybko protestantyzmu na Śląsku należy szukać w stosunkach religijno-kościelnych w drugiej połowie XV wieku, jakie przeżywała diecezja i jej ludność.

Na arenie tych stosunków przewiął się bp Jodok Rosenberg, bp Rudolf z Rüdesheim, bp Jan IV Roth i bp Jan V Turzo.

Wymienieni biskupi wrocławscy, obejmujący rządy diecezjalne w wirze nie uspokojonego jeszcze całkowicie husytyzmu, starali się niekiedy przedsiębrać pożyteczne reformy i środki, ale napotykali na drogach życia kościelnego niekiedy głębokie wyrwy, których nie zdołali całkowicie wyrównać. W czasach ich rządów, siłą ciężaru, bez ich zgody i współpracy powoli wytwarzał się grunt pod nowinkarstwo religijne XVI wieku. Dość żywo zdawało się to występować za bpa Jana V Turzo.

Protestantyzm szerzył się na Śląsku, głównie pod wpływem „przemocy świeckich” (die Laiengewalt).

Na podstawie źródłowego materiału jasno wynika, że w walce między duchowieństwem a przemocą świeckich nie chodziło o dogmatyczne czy moralne podstawy i założenia, ale o czysto polityczne zagadnienia.

Książętom ówczesnym i stanom śląskim nie chodziło „o czystą ewangelię”, lecz o opanowanie Kościoła przez przemoc świecką. Świeccy mniej interesowali się czysto dogmatycznymi różnicami. Z naciskiem trzeba dodać, że we Wrocławiu i na Śląsku panowało wówczas żywe chrześcijaństwo, gorliwość w nabożeństwach, szczerą pobożność wśród ludu, notuje się liczne bractwa, które wykazywały dość znaczną żywotność, odprawia się liczne pielgrzymki, funduje się bogate lub mniej bogate uposażenia ołtarzowe.

---

z Norymbergi, pracujący we wrocławskiej drukarni w latach 1518 do 1531—4. Por. Kocowski, Zarys, s. 13.

Duch świeckiej przemocy starał się odciągać wiernych od macierzystego pnia katolicyzmu.

Reformatorzy XVI wieku żywili nadzieję, że nawet ówczesny biskup wrocławski, Jan V Turzo, złączy się z nową wiarą. Marcin Luter pisał 14 listopada 1520 r., że wrocławski biskup, Jan Turzo, należał do najlepszych biskupów ówczesnego wieku²³⁶. Późniejsze fakty poświadczają, z jaką przemocą panowie świeccy narzucali katolickim poddanym luteranizm. Z nacisku znany był szczególnie książę Fryderyk II Piast w księstwie Brzegu, Legnicy, Wołowa, który zgodnie ze swym mandatem z roku 1524 żądał głoszenia luterskich kazań i tegoż rodzaju kazania usilnie wprowadzał. Na Górnym Śląsku podobnie działał margrabia Jerzy Brandenburski.

Za ich przykładem kroczyły miasta. Wrocław miał namiestnictwo w księstwie wrocławskim i w okręgu namysłowskim i gwałtem szerzył tam protestantyzm.

Za nimi kroczyli patroni poszczególnych parafii.

Wielu przyświecała myśl wzbogacenia się kosztem Kościoła.

I tak książę Fryderyk II z Legnicy-Brzegu zabrał w 1529 r. klasztorowi w Lubiążu wszystkie srebrne naczynia, w 1534 r. zniósł kolegiatę w Brzegu i jej majątki przeznaczył dla szlachty dworskiej. Książę Jerzy z Brzegu zabrał dobra klarysek ze Strzelina. Rada Miejska we Wrocławiu zażądała w 1527 r. oddania klejnotów z parafii św. Maurycego, aczkolwiek nie

---

²³⁶ Heyne, III, 728: „omnium episcoporum huius saeculi optimus”. Hoffmann, Aufzeichnungen, s. 137. Bp Jan Turzo umarł w Nysie 11 sierpnia 1520 r., w 56 roku życia.

Gdy zwłoki zmarłego biskupa były wystawione na katafalku przed wielkim ołtarzem w kościele św. Jakuba w Nysie w czasie śpiewu wigilii i modłów za biskupa z powodu nieuwagi psalterzystów upadła jedna świeca i zapaliła pokrycie katafalkowe; powstał pożar, zapaliła się trumna i spaliły się zwłoki bpa Turzo prawie do połowy; resztki sprowadzono do Wrocławia i pochowano go w zbudowanej przez niego za życia przy katedrze kaplicy św. Jana Chrzciciela, gdzie mu bracia, Stanisław, biskup z Olomuńca, i Jan, właściciel Pszczyny, urządzili nagrobek. Heyne, III, 729.

przysługiwało jej tutaj prawo patronatu. W roku 1522 wy-pędzono z Wrocławia bernardynów, przy czym ważną rolę odegrał M. Wawrzyniec Corvinus, od roku 1518 pi-sarz miejski, przyjaciel Lutra, gorący krzewiciel luteranizmu na Śląsku.

Spośród ówczesnych możnowładców śląskich, zwłaszcza ksiązę Fryderyk II, ksiązę legnicki, który dał się dobrze po-znać poprzednio w walce i z ataków na dobra kościelne, wy-datnie popierał reformacyjne hasła Lutra i zdobywał dla nich adeptów na Górnym i na Dolnym Śląsku.

Nowinki religijne wdzierają się do serc ludzkich, ale grunt przygotowały dla nich poprzednie stosunki.

Do nich można zaliczyć: obniżenie a u t o r y t e t u bi-skupów wrocławskich, który osłabił w czasie wzajemnych walk politycznych, kościelnych, gospodarczych, ideologicznych. Przykładem może tu służyć okres rządów w diecezji bpa Jo-doka Rosenberga lub Jana Rotha.

Walki kapituły z biskupami, niekiedy pełne dramatycznego napięcia, połączone z wtrącaniem do więzienia, z odwoływa-niem się do Stolicy Apostolskiej nie przyczyniały się do wza-jemnego pogłębienia życia.

Gwałtowne ataki świeckich na dobra kościelne i stała dążność do ich zaboru lub obkładania podatkami nie przy-czyniały się też do pełnego współżycia.

Do ogólnego osłabienia przyczyniało się też rozluźnienie reguły i karności zakonnej w klasztorach. Prawdą jest fakt, że niekiedy zakonnicy z powodu zniszczeń husyckich cierpieli biedę i przez szereg lat nie mogli przyjść do równowagi go-spodarczej. Wymowną jest skarga zakonników cysterskich w 1467 r.²³⁷ z Kamieńca po złupieniu ich klasztorów przez husytów.

W niektórych klasztorach zdarzały się karygodne zanie-

²³⁷ W a t t e n b a c h, Monumenta Lubensia, s. 33: „Jam vero re-feram magnam fratrum inopiam. Pane grosso vescebantur, quando primo revertebantur. Aquam etiam bibebant, quod prius facere non solebant”.

dbania przestrzegania reguły zakonnej i ogólnego rozluźnienia. Dosyć ponury obraz daje nam kronika klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu, opisująca rządy opata Jana II, wybranego przez kompromis w roku 1376, liczącego 60 lat życia, pełnego doświadczenia²³⁸, który zastał w klasztorze żagańskim smutne warunki, zakonników oddanych pijaństwu i innym występkom²³⁹. W domu klasztornym zamieszkiwały niewiasty. Zakonnicy przeciągali swoje uczyt niekiedy do północy, a gdy dawano znak dzwonkiem na odmawianie jutrzni, uczujący myśleli wtedy o spoczynku. Opat Jan zniósł te nadużycia i wprowadził życie wspólne w klasztorze. W roku 1468 wybrano drogą głosowania na opata w Żaganiu Marcina I Rinkenberga, dotychczasowego prepozyta zielonogórskiego, wprawdzie człowieka uzdolnionego, ale całkowicie zeświecczałego²⁴⁰, oddanego studiom i praktyce medycyny, rozmiłowanego w towarzystwie niewiast, przybywających do niego licznie do klasztoru pod pozorem korzystania z rad lekarskich, prowadzącego z nimi rozmowy do późnej nocy, zamieniającego często „noc na dzień, a dzień na noc”²⁴¹. W takich warunkach nie mogło promieniować życie duchowo-religijne.

Zakonnicy augustiańscy u św. Doroty we Wrocławiu, franciszkańscy u św. Jakuba, u św. Jana w Legnicy i Marii Magdaleny w Nysie głosili ludowi dość wcześnie zasady luterzańskie²⁴².

Podniesione tu momenty z życia religijno-kościelnego w drugiej połowie XV wieku przyczyniły się do szybkiego rozwoju protestantyzmu w diecezji wrocławskiej w XVI wieku.

²³⁸ Catalogus abbatum Saganensium. SRSil. I, th. s. 199.

²³⁹ Catalogus, SRSil. I, 1, 200.

²⁴⁰ Catalogus, SRSil. I, s. 358: „curialis autem et secularis totus, ita ut nihil de seculari vita, nisi habitum mutasse videretur”.

²⁴¹ Catalogus, SRSil. I, s. 368.

²⁴² Soffner, s. 1.

WYKAZ ŹRÓDEŁ I LITERATURY

I. Źródła rękopiśmienne

Wrocław

1. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu
  - Acta Capituli 1500—1504, odpis, sygn. III b 1.
  - Bischof Jodocus und Rudolf, sygn. I A 1 f.
  - Bischof Johann Roth, sygn. I A 1 g.
  - Dokumenty chronologiczne.
  - Dokumenty z sygnaturami C 6, D 3, 4, 43; E 1, 4. EE 23; G 2; HH 22, 31, 32; S 21, 31, 36, 37, 38,; W 38.
  - Index privilegiorum ac aliorum scriptorum, quae sunt in archivis Ecclesiae et Capituli Wratislaviensis, conchnatus opera Frid. Berghii, 1619, sygn. III c 1.
  - Inkorporationsbuch der Bischöfe Petrus und Jodocus, II b 2.
  - Inkorporationsbuch des Bischofs Rudolph, II b 3.
  - Liber niger, sygn. III a 31.
  - Modus agendi in ecclesia Wratislaviensi et quod est de officio sacristanorum, sygn. III a 13.
  - Statuta consuetudines, ordinationes et conclusiones. Item onera Prelaturarum et officia Prelatorum. Item Cronica Episcoporum Ecclesie Wratislaviensis, sygn. III a 1.
  - Statuta Capituli. Chronicon Episcoporum Wratislaviensium usque ad Joannem VI. Ordo tempore sedis vacantis observandus, sygn. III a 3.
  - Statuta, consuetudines, ordinationes et conclusiones Capituli Cathedralis Ecclesiae Wratislaviensis, sygn. III a 5.
  - Statuta vicariorum, sygn. III d 7.
2. Archiwum Państwowe we Wrocławiu
  - Biskupstwo wrocławskie 1431—1848, sygn. 1, 128, 161, 162, 227, 245.
3. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
  - Rękopisy, sygn. I Fol. 322; I Fol. 327.
4. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu
  - Rękopisy, sygn. 9771. I, 9795. II.

II. Źródła drukowane

- J. Cureus, Annales Silesiae, Witebergae 1571.
- Diurnale iuxta consuetudinem ecclesiae Wratislaviensis, Bazylea 1521.
- J. Długosz, Opera omnia, cura A. Przeździecki edita, Kraków 1863—1864.

P. Eschenloer, *Historia Wratislaviensis et que post mortem regis Ladislai sub electo Georgio de Podiebrad Bohemorum rege illi acciderant prospera et adversa*. Herausgegeben von H. Markgraf. *Scriptores Rerum Silesiacarum*. t. VII. Breslau 1872.

Fama posthuma virtutis et honoris episcoporum Wratislaviensium, Wratislaviae 1665.

C. Grünhagen, *Protokolle des Breslauer Domkapitels. Fragmente aus der Zeit 1393—1460*. Zeitschrift der Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, 5. 1. 1863.

C. Grünhagen — H. Markgraf, *Lehns und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter t. II*, Leipzig 1883.

R. Hube, *Antiquissimae constitutiones synodales provinciae Gnesnensis, Petersburg 1856*.

H. Hoffmann (überetzt und erweitert von K. Engelbert), *Aufzeichnungen des Breslauer Domherrn Stanislaus Sauer († 1535) Über die Bischöfe Rudolf von Rudesheim und Johann Roth. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der Reformation in Schlesien*. Archiv für schlesische Kirchengeschichte XIII: 1955.

S. B. Klose, *Von Breslau. Dokumentirte Geschichte und Beschreibung*. In Briefen, Breslau 1781—83.

S. B. Klose, *Darstellungen der inneren Verhältnisse der Stadt Breslau von 1458 bis zum Jahre 1526*. Herausgegeben von G. A. Stenzel. *Scriptores Rerum Silesiacarum*, t. III., Breslau 1847.

G. Kretschmar, *Die Reformation in Breslau. Ausgewählte Texte*. Fasc. 1. (Quellenhefte zur ostdeutschen und osteuropäischen Kirchengeschichte. Fasc. 3—4), Ulms D., 1960.

B. Kronthal — H. Wendt, *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus*. *Scriptores Rerum Silesiacarum*. t. XIV. Breslau 1894.

Liber agendarum rubrice diocesis Wratislaviensis per Martinum Paulsdorff vicarium et vicedecanum maioris ecclesie Wratislaviensis ex libris diversis diligentissime collectus Anno domini MCCCXCVI, Strasburg 1499.

H. Markgraf, *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter Georgs von Podiebrad*. *Scriptores Rerum Silesiacarum*. T. VIII, Breslau 1873.

Mathias de Miechow, *Chronica Polonorum, Cracoviae 1521*. *Missale Wratislaviense, Moguntiae 1499*.

Missale, Cracoviae 1505.

M. Monthach, *Statuta synodalia dioecesana Sanctae Ecclesiae Wratislaviensis, Wratislaviae 1855*.

Peter Eschenloers, *Stadtschreibers zu Breslau, Geschichten*

der Stadt Breslau, oder Denkwürdigkeiten seiner Zeit vom Jahre 1440 bis 1479. Zum erstenmal aus der Handschrift herausgegeben von J. G. Kunisch, Bd 1—2, Breslau 1827—1828.

M. Pol, Jahrbüher der Stadt Breslau, Bd II., Breslau 1815.

J. Sawicki, Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne. X, Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty na podstawie materiałów przysposobionych przy współudziale Alfreda Sabischa, Wrocław—Warszawa—Kraków 1963.

Scriptores Rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber, herausgegeben von Gustav Adolf Stenzel, Bd. 1, Breslau 1834—1835.

Schlesiens Bergbau und Hüttenwesen. Urkunden (1136—1528). Herausgegeben von Konrad Wutke. Codex Diplomaticus Silesiae. T. XX, Breslau 1900.

Fr. Wilh. de Sommersberg, Silesiacarum Rerum Scriptores, t. I. II. III. Lipsiae 1729—1730.

Statuta Sinodalia et provincialia, Nürnberg 1512.

Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej z materiałów przysposobionych przez X. prałata Stan. Chodyńskiego wydał i bibliografią ustawodawstwa kapitulnego w Polsce Poprzedził X. Jan Fijałek, Kraków 1916.

G. A. Stenzel, Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter, Breslau 1845.

A. Theiner, Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentium que finitimarum historiam illustrantia, Romae 1860—1861.

Fr. Wachter, Geschichtschreiber Schlesiens des XV. Jahrhunderts. Scriptores Rerum Silesiacarum. Bd. XII, Breslau 1883.

W. Wattenbach, Monumenta Lubensia, Breslau 1861.

Viaticum Wratislaviense, Venetiis 1499.

III. Literatura

W. Andreas, Deutschland vor der Reformation. Eine Zeitwende, Stuttgart—Berlin 1934.

A. Bachmann, Geschichte Böhmens, Bd. 1—2, Gotha 1899—1905.

A. Bardach, St. Herbst, Kultura polska w źródłach i opracowaniach, Warszawa 1961.

G. Bauch, Deutsche Scholaren in Krakau in der Zeit der Renaissance. 1460 bis 1520, Breslau 1901.

G. Bauch, Analekten zur Biographie des Bischofs Johann IV Roth, Breslau 1907.

H. Becker, Ein Breslauer Hochverratsprozess im Jahre 1490. Schlesische Geschichtsblätter 1921.

O. Beyer, Schuldenwesen der Stadt Breslau im 14. und 15. Jahrhundert mit besonderer Berücksichtigung der Verschuldung durch Rentenkauf. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 35:1901.

M. Biskup, Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku, Warszawa 1959.

A. Burda, Untersuchungen zur mittelalterlichen Schulgeschichte im Bistum Breslau, Breslau 1916.

E. Brzoska, Die Breslauer Diözesansynoden bis zur Reformation, ihre Geschichte und ihr Recht, Breslau 1939.

A. C. Crombie, Nauka średniowieczna i początki nauki nowożytnej, Warszawa 1960.

W. Dersch, Schlesien am Vorabend der Reformation. Zeitschrift für Geschichte Schlesiens 68: 1934.

W. Dersch, Staat und Kirche im ausgehenden Mittelalter. Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts und Altertumsvereine 1932, nr 1.

J. Dudziak, Płatnicy i płatności annat papieskich w Polsce. Roczniki teologiczno-kanoniczne IX: 1962, z. 1.

K. Engelbert, Die Anfänge der lutherischen Bewegung in Breslau und Schlesien. Archiv für schlesische Kirchengeschichte XX: 1962.

F. Feldmann, Musik und die Musikpflege im mittelalterlichen Schlesien, Breslau 1938.

J. Fijałek, Średniowieczne ustawodawstwo synodalne biskupów polskich, Kraków 1893.

M. Fliegel, Die Dombibliothek zu Breslau im ausgehenden Mittelalter, Breslau 1919.

R. J. Ganse — P. J. Gründel, Geschichte der Pfarrei Ottmachau, Ottmachau 1926.

E. Gotheim, Politische und religiöse Volksbewegungen vor der Reformation, Breslau 1878.

C. Grünhagen, Geschichte Schlesiens, Bd. 1—2, Gotha 1884—1886.

F. Haffner, Die kirchlichen Reformbemühungen des Speyerer Bischofs Matthias von Rammun in vortridentinischer Zeit (1464—1478), Spire 1961.

G. Hahn, Die abendländische Kirche im Mittelalter, Freiburg i. Br. 1942.

M. Hellmann, Beiträge zur Geschichte des Dreizehnjährigen Krieges im Ordenslande Preussen. Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands VIII. Tübingen 1960.

Historia Śląska. Tom I do roku 1763. Pod redakcją Karola

Maleczyńskiego. Część II od połowy XIV do trzeciej ćwierci XVI w. W opracowaniu wzięli udział Roman Heck i Ewa Maleczyńska, Wrocław—Warszawa—Kraków 1961.

J. Heyne, Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau, Bd. 1—3 Breslau 1860—1868.

J. Huizinga, Jesień średniowiecza, Warszawa 1961.

R. Härtel, Die Prälaten des Breslauer Domstiftes bis zum Jahre 1500. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 24: 1890.

H. Jedin, Die Krone Böhmen und die Breslauer Bischofswahlen 1468—1732. Archiv für schlesische Kirchengeschichte 4: 1939.

J. Jungnitz, Die Breslauer Ritualien, Breslau 1892.

J. Jungnitz, Das Breslauer Brevier und Proprium, Breslau 1893.

J. Jungnitz, Geschichte der Dombibliothek in Breslau. Silesiaca. Breslau 1898.

J. Jungnitz, Zum Denkmal des Bischofs Johann Roth im Breslauer Dome. Sonderdruck aus Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Neue Folge IV Band, Breslau 1906.

J. E. Knie, Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien, Breslau 1845.

A. Knoblich, Die Incorporationsbücher der Breslauer Bischöfe von 1431—1569. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens VI: 1864.

A. Knoblich, Die Bibliothek und Verlassenschaft des Domaltaristen Theodor Keyll, gest. zu Breslau 1504. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens X: 1870.

R. Koebner, Die Widerstand Breslaus gegen Georg von Podiebrad, Breslau 1916.

P. Konrad, Die Einführung der Reformation in Breslau und Schlesien, Breslau 1917.

J. Löhr, Methodisch-kritische Beiträge zur Geschichte der Sittlichkeit des Klerus besonders der Erzdiözese Köln im Ausgang des Mittelalters, Mainz 1910.

L. Lepszy, Turzonowie w Polsce, Kraków 1890.

H. Luchs, Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters, Breslau 1868.

E. Maleczyńska, Ruch husycki w Czechach i w Polsce, Warszawa 1959.

H. Markgraf, Ueber das Verhältniss des Königs Georg von Böhmen zu Papst Pius II. 1458—1462 (Jahresbericht des Königl. Friedrichs-Gymnasiums zu Breslau), Breslau 1867.

A. O. Meyer, Studien zur Vorgeschichte der Reformation, München und Berlin 1903.

H. Neuling, Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters, Breslau 1902.

St. Nowogrodzki, Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499—1506), Kraków 1937.

C. Otto, De Johanne V Turzone, episcopo Wratislaviensi commentatio, Wratislaviae 1865.

C. Otto, Ueber einen Immunitätsstreit des Breslauer Clerus mit den Herzögen Friedrich und Georg von Brieg-Liegnitz im Jahre 1499. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens VII: 1866.

B. Panzram, Geschichtliche Grundlagen der ältesten schlesischen Pfarrorganisation, Breslau 1940.

J. Pfeiffer, Das Breslauer Patriziat im Mittelalter, Breslau 1930.

K. Piwarski, Historia Śląska w zarysie, Katowice—Wrocław 1947.

J. Ptaśnik, Turzonowie w Polsce i ich stosunki z Fuggerami, Kraków 1905.

A. Rogalski, Kościół katolicki na Śląsku. Studia nad dziejami diecezji wrocławskiej, Warszawa 1955.

K. Scharla, Rudolf von Rüdesheim. Sein Leben und Wirken bis zur Anknüpfung der ersten Beziehungen zu Breslau (1402—1444), Kattowitz 1910.

J. Schlecht, Zwei humanistische Freundesbriefe an Bischof Johann IV. Roth von Breslau. Schlesische Geschichtsblätter nr 3: 1914.

J. Schlenz, Das Kirchenpatronat in Böhmen. Beiträge zur seiner Geschichte und Rechtsentwicklung, Prag 1928.

J. Schneid, Johann IV. von Foth, Fürstbischof von Breslau. Vortrag, gehalten im historischen Verein Eichstätt am 12. Januar 1909.

G. Schoeneich, Die Ursachen der Reformation in Schlesien. Correspondenzblatt für Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens: XIX: 1928.

O. Schwarzer, Stadt und Fürstentum Breslau in ihrer politischen Umwelt im Mittelalter. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 65: 1931.

M. Seifert, Der geistliche und weltliche Stand in Breslau am Vorabend der Reformation, Breslau 1938.

Fr. X. Seppelt, Des Bischofs Jodocus von Breslau (1456—67) Romfahrt, Roma 1913.

Fr. X. Seppelt, Geschichte des Bistums Breslau, Breslau 1929.

J. Soffner, Geschichte der Reformation in Schlesien, Breslau 1887.

Stäter, Sittliche Zustände des Klerus gegen Ende des Mittelalters. Pastor bonus 1910—11.

W. Urban, Studia nad dziejami diecezji wrocławskiej w pierwszej połowie XV wieku, Wrocław 1959.

W. Urban, Zarys dziejów diecezji wrocławskiej, Wrocław 1962.

A. Weiss, Aeneas Sylvius Piccolomini als Papst Pius II. Sein Leben und Einfluss auf die literarische Cultur Deutschlands, Graz 1897.

H. Wendt, Die Stände des Fürstentums Breslau im Kampfe mit König Matthias Corvinus 1469—1490. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 32: 1898.

J. Zaun, Rudolf von Rüdesheim, Fürstbischof von Lavant und Breslau. Ein Lebensbild aus dem 15. Jahrhundert, Frankfurt a. M. 1881.

Skróty

AAW. — Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu

APW. — Archiwum Państwowe we Wrocławiu.

BKW. — Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu.

BUW. — Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu.

Os.. — Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu.

CDS.. — Codex Diplomaticus Silesiae.

SRS. — Silesiacarum Rerum Scriptorum.

SRSil — Scriptorum Rerum Silesiacarum.

Z. — Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens.

Zusammenfassung

Skizzen zur Geschichte der Diözese Wrocław in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts

In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts beobachtet man im religiösen und kirchlichen Leben der Diözese Wrocław sehr deutliche Merkmale, die bei der in jener Zeit vorhandenen Frömmigkeit und Glauben stetig die Grundlage zum späteren Andersglauben im 15. Jahrhundert vorbereiteten und schliesslich auch von der Mehrzahl der Gläubigen angenommen wurde.

Vorliegende Skizzen umfassen die Regierungen von drei Breslauer Bischöfen: Bischof Jodocus von Rosenberg (1456—1467), Bischof Rudolph von Rüdesheim (1467—1482) und Bischof Johann IV Roth (1482—1506) und bezwecken die Erfassung jener Momente im Leben der Geistlichkeit und Gläubigen, die äusserst deutlich die Fundamente der katholischen Grundsätze untergruben und die

Grundlage zur Ausbreitung des Protestantismus im Leben der Gläubigen in Schlesien schufen.

In der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts, der Zeit der Hussitenkriege in Schlesien, bezeugte die katholische Gemeinschaft ihre Treue und Anhänglichkeit zur katholischen Kirche, der sie zum Schutz ihrer Rechte und Grundsätze viele Opfer brachte. In der zweiten Hälfte dieses Jahrhunderts hingegen, traten bei der katholischen Gemeinschaft, trotz vorheriger Widerstände, verschiedene gefährliche Erscheinungen zutage, welche die Grundfesten des damaligen religiösen und gesellschaftlichen Lebens erschütterten.

Die Breslauer Bischöfe jener Zeit bemühten sich zwar nützliche Reformen und Vorbeugungsmittel anzuwenden, konnten aber die während der Hussitenkriege entstandenen Brüche im kirchlich-religiösen Leben nicht in Wegfall bringen.

Der Protestantismus verbreitete sich in Schlesien hauptsächlich unter dem Einfluss der Laiengewalt. Damals widmeten sich die Laien weniger der Dogma, ihre Aufmerksamkeit wandte sich in der Hauptsache dem materiellen Gewinn zu.

Die Ausbreitung des Protestantismus in Schlesien wurde durch die Herausbesetzung der Autorität der Breslauer Bischöfe in hohem Grade erleichtert, was im Zusammenhang mit den in jener Zeit herrschenden politischen, wirtschaftlichen und ideellen Kämpfen zu erklären ist. Diese Herabsetzung der Autorität steigerte sich durch die Unstimmigkeiten und Bekämpfungen zwischen dem Domkapitel und den Bischöfen; dazu kam noch eine Lockerung der Ordensregeln und Ordenszucht, die das aszetisch-moralische Leben stark behinderte und die Ordensleute zu verkündern der neuen Religion hinwies.

Wincenty Urban